

Iwona Arabas

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0002-1194-984X

Mineralogiczna kolekcja w Gabinecie Historii Naturalnej księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej

Mineralogical Collection in the Cabinet of Natural History of Duchess Anna née Sapieha Jabłowska

The article concerns one of the mineralogical parts of the Cabinet of Natural History of Duchess Anna Jabłowska (1728–1800), created in Siemiatycze. In 1802, the collection was purchased from Jabłowska's heirs by the envoys of Tsar Alexander I and transported to the Moscow University. At that time, two catalogues were created: one in French (1801) as a sale offer and the second one in Russian (1802), compiled by academicians during the packing of the collection before its transport to Moscow. Thanks to these two catalogues preserved in the Archives of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg Branch (SPbF ARAN), it is possible today to reconstruct the contents of the Cabinet, which was burned in Moscow in 1812. The mineralogical part is presented according to the contemporary classification, allowing for the determination of its scientific value. Both discovered documents complement each other and confirm the richness of the collection.

Keywords: Duchess Anna Jabłowska, Cabinet of Natural History, mineralogical collection

Słowa kluczowe: księżna Anna Jabłowska, Gabinet Historii Naturalnej, kolekcja mineralogiczna

Kolekcyjerska pasje Anny Jabłonowskiej

W osiemnastowiecznych gabinetach historii naturalnej zbiory mineralogiczne były jedną z ważnych części kolekcji przyrodniczych. W polskiej literaturze zostało to odnotowane za sprawą pierwszych polskich publikacji dotyczących kolekcjonerstwa m.in. przyrodniczego autorstwa Stefana Chardon de Rieule¹ z 1766 r., Michała Mnisz-

1 S. de Rieule, *Projet pour rassembler sans aucune dépense toutes les richesses naturelles de la Pologne*, Berlin 1766, s. 13.

cha² z 1775 r. i Ksawerego Zubowskiego³ z 1786 r. Wszystkie te prace łączyła idea poznania zasobów naturalnych Polski o znaczeniu ekonomicznym, możliwości wykorzystania ich w celach edukacyjnych⁴ oraz niestety to, że pozostały w sferze niezrealizowanych inicjatyw. Prawdziwym natomiast sukcesem i niewykorzystaną szansą na powstanie polskiego narodowego muzeum przyrodniczego był podlaski Gabinet Historii Naturalnej założony przez księżną Annę Jabłonowską (1728–1800) na początku drugiej połowy XVIII w.

Księżna, czołowa przedstawicielka polskiego Oświecenia, zgromadziła w Siemiatyczach jeden z najcenniejszych zbiorów przyrodniczych ówczesnej Europy. Była dobrze przygotowana do stworzenia własnego Gabinetu o czym świadczyła m.in. jej biblioteka⁵ z 382 tomami książek dotyczących historii naturalnej⁶. Były wśród nich najważniejsze dzieła siedemnasto- i osiemnastowiecznych przyrodników oraz pozycje poświęcone prawom przyrody. Posiadała także książki o praktycznej stronie przechowywania okazów przyrodniczych jak np. francuskojęzyczny *Mémoire instructif sur la manière de rassembler, de préparer, de conserver, et d'envoyer les diverses curiosités d'histoire naturelle [...]* („Pocuczający pamiętnik o sposobie zbierania, przygotowywania, przechowywania i przesyłania różnych ciekawostek z historii naturalnej [...]”)⁷ oraz 42 dzieła w 45 tomach dotyczące mineralogii⁸. W bibliotece odnotowano również obecność pracy de Rieule’a *Mémoire des différent sols de Pologne*⁹ oraz czasopisma „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”, nieoficjalnego organu obiadów czwartkowych.

Ponieważ inicjatywa księżnej była wcześniejsza niż wymienione polskie publikacje, inspiracją do kolekcjonowania okazów przyrodniczych były najprawdopodobniej liczne gabinety, które odwiedziła podczas swoich dwóch podróży po krajach zachodniej Europy (1750–1755 i 1769–1771). Mogą o tym świadczyć katalogi kolekcji przyrodniczych m.in. z Drezna, Paryża, Amsterdamu i Nancy, które posiadała w swoich zbiorach.

Pierwsze zakupy okazów do dopiero planowanego Gabinetu poczyniła prawdopodobnie już podczas pięcioletniej podróży poślubnej, którą odbyła z mężem Janem Kajeta-

- 2 M. M[niszecz], *Myśli względem założenia Musaeum Polonicum*, „Zabawy przyjemne i pożyteczne z różnych autorów zebrane” 1775, t. 11, cz. 2, s. 211–226.
- 3 [X. Zubowski], *Kollekcya Starożytnych i tegoczesowych osobliwości w Kraiu i za Kraiem znaydujących się, Narod Polski interessujących. Pismo periodyczne. Prospekt, 1786*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Antologia wczesnych tekstów*, t. 1, 1766–1882, red. T.F. de Rosset, M.F. Woźniak, E. Bednarz Doiczmanowa, Toruń 2020, s. 97–103. Por. I. Arabas, *Niezrealizowany projekt narodowego muzeum historii naturalnej księżnej Anny Jabłonowskiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2012, t. 57, nr 3–4, s. 167–180.
- 4 P. Daszkiewicz, *Komentarz*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci*, t. 1, s. 43–53.
- 5 Oferta aukcyjna biblioteki księżnej Jabłonowskiej, opublikowana po jej śmierci: *Catalogue des livres composant autrefois la bibliothèque de madame la princesse Jablonowska [...]*, Warszawa 1803.
- 6 Całość zawierała 3331 dzieł w 5456 woluminach. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Rękopisów [BUW], Materiały warsztatowe K. Świerkowskiego do pracy: Biblioteka Anny Jabłonowskiej w Siemiatyczach, pol., franc. rkps i ksero. Dar Anny Świerkowskiej, 1993, sygn. inw. 3688, D-93/456/13.
- 7 E.F. Turgot, *Mémoire instructif sur la manière de rassembler, de préparer, de conserver, et d'envoyer les diverses curiosités d'histoire naturelle; auquel on a joint un mémoire intitulé: Avis pour le transport par mer, des arbres, des plantes vivaces, des semences, & de diverses autres curiosités d'histoire naturelle*, Paris 1758.
- 8 Jabłonowska posiadała też drugi, skromniejszy zbiór biblioteczny w pałacu w Kocku. Inwentarz tej biblioteki został sporządzony w latach trzydziestych XX w. (prace rozpoczęto w 1923 r.) i zawierał spisane książki z exlibrisami Jabłonowskiej: 82 tytuły w 212 tomach wydane w latach 1717–1792 (3: 1668, 1684, 1690). Por. BUW, sygn. inw. 3688, D-93/456/13.
- 9 S. de Rieule, *Mémoire des différent sols de Pologne*, Berlin 1776.

nem Jabłonowskim (1699–1764). Wtedy to zakupiła¹⁰, prawdopodobnie na licytacji, m.in. część drugiej kolekcji Alberta Seby (1665–1736)¹¹, holenderskiego aptekarza i podróżnika w służbie Kompanii Wschodnio-Indyjskiej (pierwszą jego kolekcję zakupił w 1716 r. Piotr I do petersburskiej kamery).

Po powrocie z podróży poślubnej Jabłonowska osiadła w Siemiatyczach i tam zaczęła przebudowywać pałac i tworzyć w nim Gabinet Historii Naturalnej. Kilka lat po śmierci męża, wraz z przyszłym opiekunem siemiatyckich zbiorów kpt. Henrykiem Greybnerem, udała się w kolejną podróż, której jednym z celów było pozyskanie nowych okazów do Gabinetu.

Mineralogia zwyczajowo była jednym z działów gabinetów historii naturalnej, ale w Siemiatyczach ta część zbiorów była najbogatsza, o czym świadczą zachowane relacje z odwiedzin Gabinetu oraz odnalezione w grudniu 2008 r. dokumenty przechowywane w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk Filia w Sankt Petersburgu¹².

Pierwszy opis pochodzi z 1777 r., kiedy to król Stanisław August Poniatowski odwiedził Gabinet Historii Naturalnej, a „Gazeta Warszawska” odnotowała:

z Siemiatycz dnia 25 września Król Jmć P.N. Miłł. powracając z Grodna, przybył tu dnia 22 tegoż miesiąca, a nazajutrz raczył sławny i kosztowny tutejszy Gabinet Historii Naturalnej ciekawie oglądać, bawiąc w nim wciąż przez 4 godziny. A jako Najjaś. Pan usilnie żąda pomnożenia nauk wszelkich w kraju swoim, tak z wielkim ukontentowaniem pochwalił koszt Xiężny Jejmcj Jabłonowskiej Wojewodziny Braclawskiej, na tak potrzebną osobiłość, sławę i Edukację Narodową łożony; dozór mającego nad tym Gabinetem Imci Pana Graebnera [pisownia za „Gazetą Warszawską” – I.A.] kapitana uhonorowawszy pierścieniem brylantowym, czerw. złot. 200 szacunku mającym¹³.

W podobnym czasie Jabłonowska w następujących słowach zapraszała berlińskiego astronoma Johanna Bernoulliego (1744–1807), do obejrzenia podlaskiego gabinetu:

trudno by mi było opisać Panu mój gabinet, zbyt wiele trzeba by podać szczegółów, co jest zresztą w chwili obecnej niemożliwe, z braku bowiem pomieszczenia dość obszernego na ułożenie i poklasyfikowanie zbiorów połowa okazów znajduje się jeszcze w skrzyniach; niemniej jednak kilku zainteresowanych znawców, zadawszy sobie trud obejrzenia mego gabinetu, orzekło, iż zbiór muszli jest kompletny, tak, że nie brak w nim żadnego rzadkiego okazu. Skamieliny, żyłkowate agaty, rośliny egzotyczne, owady, ptaki, gady i czworonogi, zarówno w spirytusie, jak i wypchane, są doskonale zakonserwowane i tworzą bogaty zbiór; nie ustępuje mu kolekcja okazów związanych z Wezuwiuszem: lawa, kamienie, asfalty, sole i różne płyny; do tego wszystkiego należy jeszcze dodać wazy i urny etruskie wraz z innymi starożytnościami oraz woskowy model anatomiczny¹⁴ pięciu zmysłów, artystycznie

10 Według Stanisława Staszica część kolekcji została zakupiona przez Jabłonowską. Por. S. Staszic, *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1805*, wyd. Cz. Leśniewski, Kraków 1931 (Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce, ser. 2, t. 2), s. 353.

11 Po sprzedaży pierwszej kolekcji zgromadził następną, która była jedną z największych w Europie. Szesnaście lat po jego śmierci kolekcję wystawiono na aukcję w Amsterdamie w 1752 r.

12 I. Arabas, *Losy kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej na podstawie dokumentów z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w St. Petersburgu*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2009, t. 54, nr 2, s. 95–108.

13 „Gazeta Warszawska” 1.10.1777, nr 79, suplement.

14 Te eksponaty prawdopodobnie trafiły do kolekcji za pośrednictwem nadwornego lekarza Jabłonowskiej Włocha Stefana Wawrzyńca Bisio w latach 1763–1772.

wykonany przez słynną Manzolini z Bolonii. Oto w przybliżeniu mój gabinet, któremu, wszakże już od chwili obecnej brak będzie czegoś, pańskiej aprobaty, którą ceniłabym równie jak pańską przyjaźń¹⁵.

Bernoulli niestety nie skorzystał z zaproszenia, ale w opublikowanej relacji z podróży po Polsce przytoczył znakomitą opinię o zbiorach Jabłonowskiej wyrażoną przez „pannę von Gralath”¹⁶ w liście z 29 września 1779 r.

O szczególnych zainteresowaniach Jabłonowskiej mineralogią również świadczy jej korespondencja. W liście do króla Poniatowskiego z 1789 r. informowała o chęci uzupełnienia jego kolekcji zebranymi osobiście minerałami prezentującymi „układ gór Grodzieńskich, jeden z najosobliwszych”¹⁷. Jej dar trafił do Zamku Królewskiego w Warszawie, gdzie Stanisław August posiadał kolekcję przyrodniczą, której podstawę stanowiły „kopalin”¹⁸. Dziękując, król odpisał:

w inszych krajach uczeni z profesji ludzie mają sobie za chlubę, gdy się im zdarza czasem i rzadko damę zwabić do korzystania z ich wiadomości. Tu zaś uczeni biorą światło i zachęcenie od damy pierwszej dystynkcji. Ozdobiony mój gabinet pięknym darem WKsMści, a tym szacowniejszym, że go Księżna polska i litewska na rodowitej zbierała ziemi, będzie dla mnie nową pobudką do wysokiego szacunku i afektu, któremi się już nie dopiero szczyć dla WKsMśc¹⁹.

Jest też bardzo prawdopodobne, że Jabłonowska również osobiście brała udział w pozyskaniu zbiorów, które zostały opisane w liście do Bernouill’ego jako kolekcja okazów związanych z Wezuwiuszem: lawa, kamienie, asfalty, sole i różne płyny. Księżna bowiem wspomniała w liście do Anny Szeptyckiej z marca 1770 r., że udała się niezwłocznie do Neapolu, gdy dowiedziała się o spodziewanej nowej erupcji Wezuwiusza, który według jej słów „igrać zaczyna”²⁰. Efektem tej wyprawy była również mapa Wezuwiusza²¹ zamówiona

15 J. Bernoulli, *Podróż po Polsce 1778*, tłum. W. Zawadzki, [w:] *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1, oprac. W. Zawadzki, Warszawa 1963, s. 351–352. Por. J. Bernoulli, *Reisen durch Brandenbug, Pommeren, Preussen, Curland, Russland und Polen in den Jahren 1777 u. 1778*, t. 6, Leipzig 1780, s. 66–72.

16 J. Bernoulli, *Podróż po Polsce*, s. 352.

17 Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich [Bibl. Czart.], Kock 12 X 1789, rkps 727 IV, s. 419–420. Por. K. Targosz, *Z korespondencji Anny Jabłonowskiej ze Stanisławem Augustem Poniatowskim*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2008, t. 53, nr 1, s. 69–81.

18 Poniatowski myślał nawet o utworzeniu muzeum publicznego ze zbiorów, które zgromadził. Królewską kolekcję liczącą 2467 obiektów zinwentaryzował Stanisław Okraszewski w 1793 r. (*Zbiór Jego Królewskiej Mości Inwentarz Płodów Przyrodzenia Mineralnych, Roślinnych i zwierzęcych pisanych R.P. 1793 przez Dozorcę tego zbioru S. Okraszewskiego*, za W. Hubicki, *Tło i geneza powstania podręcznika „Chemia i Mineralogia” Okraszewskiego oraz anonimowego traktatu skarb Chemików*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. C, 1964, z. 8, s. 3–34; M. Zawartko-Laskowska, *Mecenat naukowy Stanisława Augusta i jego przyrodnicze pasje*, „Kronika Zamkowa” 2008, nr 1/2 (55/56), s. 65–112). W pozyskiwaniu okazów i całych kolekcji pomagał królowi August Fryderyk Moszyński (1730–1786), miłośnik sztuki, architektury, przyrody i techniki.

19 Bibl. Czart., Stanisław August Poniatowski do Anny Jabłonowskiej, 23 X 1789, rkps 727 IV, s. 421; cyt. za K. Targosz, *Z korespondencji*, s. 71.

20 L'vivs'ka nacional'na naukova biblioteka Ukraini imeni V. Stefaniaka (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka) [LNNBU], Listy A. Szeptyckiej pisane do nieustalonych osób podczas pobytu za granicą (1769–1772). Archiwum Jabłonowskich z Bursztyna, sygn. DE-19903 (21), f. 145, cz. II, k. 22v. Fragmenty wybranych listów Jabłonowskiej do Szeptyckiej cytowała M.E. Kowalczyk, *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Łomianki 2019.

21 Bibliothéque Centrale – Muséum national d'histoire naturelle [MNHN], IC KR 72 i IC KR 72 bis, Piano del Volcano di Napoli denominato il Vesuvio; colle vieppiù rimarchevoli eruzioni seguite in più Tempi. A. S. A. Mad.ma la Principessa Jablonouka nata Princ.sa Sapielha, Palatina di Braclau. Filip. Morgh. fc. A.. eruzione seguita nell'

u Filippo Morgheniego (1730–1807?)²². Nie odnaleziono jednak śladów jej obecności w zbiorach siemiatyckich, natomiast dwa egzemplarze przetrwały w zbiorach Biblioteki Głównej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu. Mapa nie jest datowana, ale możemy stwierdzić, że została wykonana po 1779 r., gdyż tak jest oznaczona ostatnia opisana erupcja. Nie dotarła już prawdopodobnie do Siemiatycz, gdyż prace nad zamówieniem zostały dokończone w czasie, gdy Jabłonowska po bankructwie opuściła już swoje posiadłości.

Mapa, dedykowana księżnej, jest kolejnym potwierdzeniem jej naukowego podejścia do kolekcjonerstwa. Jest ona jedną z pierwszych (o ile nie pierwszą) tego rodzaju odnotowującą erupcje z 1723, 1737, 1751, 1754, 1760, 1767, 1770, 1771, 1776 i 8 sierpnia 1779 r. Napis umieszczony w dolnej jej części głosi: „A.S.A. Mad.^{ma} la Principessa Jablonouka [sic!] nata Princ.^{sa} Sapieha, Palatina di Braclau” („Dla Jej Wysokości Księżnej Jabłonowskiej, urodzonej Księżną Sapiehą, Wojewodziny Braclawskiej”)²³.

Osiemnastowieczne opinie o Gabinetcie Historii Naturalnej w Siemiatyczach

Gabinet Historii Naturalnej Jabłonowskiej doceniali jej współcześni, co miało wyraz w liczbie zwiedzających²⁴, jednak nie od razu uwierzono w wartość naukową podlaskiej kolekcji. Dorota Gralath²⁵ miała żal, który wyraziła w liście do Bernoulliego, że „ani pan Carosi w swym *Essai d'une litographie de Młocin*, ani Dubois w swej historii literatury polskiej nie wspominają go, co wprawia mnie w zdziwienie”²⁶. W literaturze, która mogła dotrzeć do europejskiego środowiska przyrodników, pierwsza adnotacja o Gabinetcie Jabłonowskiej autorstwa Antoine'a Josepha Dezalliera d'Argenville'a ukazała się dopiero w trzecim wydaniu *La Conchyliologie ou histoire naturelle des coquilles de mer, d'eau douce, terrestres et fossils* z 1780 r.:

gabinet, który nie znajduje się w Warszawie, a który można traktować jako najkompletniejszy jaki może posiadać prywatny właściciel należy do Pani Księżnej, Woje-

anno 1723 [...] L. eruz. spavantevole degli 8 Agosto 79. Sкладам в tym miejscu serdeczne podziękowania za pomoc w pozyskaniu informacji na ten temat prof. Piotrowi Daszkiewiczowi.

- 22 Znany artysta, grawer, kolekcjoner i handlarz dziełami sztuki. Por. I. Arabas, P. Daszkiewicz, *Mapa erupcji Wezuwiusza: niezwykły polonik w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*, „Przegląd Geologiczny” 2022, t. 70, s. 231–234.
- 23 Poniżej samej mapy znajduje się szczegółowy jej opis: „Piano del Volcano di Napoli denominato il Vesuvio; colle viepiù rimarchevoli eruzioni seguite in più Tempi. A.. eruzione seguita nell' anno 1723. B.. eruz. nell' anno 37. C.. eruz. nell' anno 51. D.. eruz. nell' anno 54. E.. eruz. nell' anno 60. F.. eruz. nell' anno 67. G.. eruz. nell' anno 70. nel sito detto atrio del cavallo. H.. eruz; nell' anno 71. I.. eruz. in fine del anno 76. L. eruz. spavantevole degli 8 Agosto 79.” („Plan wulkanu Neapolu zwanego Wezuwiuszem; z coraz bardziej niezwykłymi erupcjami, które nastąpiły kilka razy. A.. erupcja, która nastąpiła w 1723 roku. B.. erupcja, która nastąpiła w 37 roku. C.. erupcja, która nastąpiła w 51 roku. D.. erupcja, która nastąpiła w 54 roku. E.. erupcja, która nastąpiła w 60 roku. F.. erupcja, która nastąpiła w 67 roku. G.. erupcja, która nastąpiła w 70 roku, w miejscu zwanym atrium konia. H.. erupcja, która nastąpiła w 71 roku. I.. erupcja, która nastąpiła w 76 roku. L.. upiorna erupcja z 8 sierpnia 79 roku”).
- 24 Por. J. Maroszek, *Goście siemiatyckiego Gabinetu Historii Naturalnej Anny księżnej Jabłonowskiej w latach 1782–1792*, [w:] *Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska (1728–1800). W 200. rocznicę zgonu*, red. A. Wołk, Z.J. Wójcik, Siemiatycze 2001, s. 134–166.
- 25 Dorothea Juliana Gralath (ur. 1718) z domu Klein była córką Jakuba Kleina (1685–1759). Wyszła za mąż za Daniela Gralatha (1708–1767). Córką Gralathów była Renata Wilhelmina, późniejsza przyjaciółka Jabłonowskiej, zajmująca się kolekcją siemiatycką, a nawet systematyką zbiorów.
- 26 Por. I. Arabas, *Losy kolekcji*, s. 102 oraz J. Jakubowski, *Jacob Theodor Klein (1685–1759) jako kolekcjoner rysunku przyrodniczego oraz współpracownik rysowników i rytowników*, „Analecta” 2022, t. 31, nr 1, s. 59–84.

wodziny Braclawskiej. Entuzjastka piękna przyrody od wielu lat gromadzi wielkim kosztem okazy i nie przestaje codziennie powiększać ich liczbę. Muszle, owady, czworonogi, gady, minerały, kamienie, bituminy, drewna, rośliny, nic nie jest zapomniane. Część zbioru poświęcona muszłom i jest wspaniała i zgromadzona z największą starannością. Podobnie część z kolekcji drewna, zapewne nie ma bardziej kompletnej²⁷.

Ostatnią informacją o zbiorach mineralogicznych w Gabinecie, która pojawiła się za życia Jabłonowskiej była następująca ocena Stanisław Staszica z 1799 r.: „Mineralogii zbiór do nauki dość wystarczający, dla rzadkości nie osobliwszy”²⁸. Już wówczas losy siemiatyckiego Gabinetu były przesądzone, gdyż ze względu na zadłużenie księżna musiała opuścić swoje pałace, a po nieudanej próbie przeniesienia zbiorów do Warszawy²⁹ Gabinet Historii Naturalnej nie został prawnie zabezpieczony. Księżna była świadoma, że jej spadkobiercy nie będą umieli docenić jego wartości (poza finansową). Tak też się stało i po jej śmierci Gabinet został sprzedany³⁰ przez reprezentujących interesy książąt Jabłonowskich Stanisława Pawła Jabłonowskiego (1762–1822) i Maksymiliana Jabłonowskiego (1785–1846). Na ich polecenie Stanisław Sołtyk (1752–1833), w obecności Jana Chrzyciela Albertrandiego (1731–1808), przeprowadził transakcję opiewającą na 100 000 dukatów³¹ z przedstawicielami cara Aleksandra I.

Spisy kolekcji: oferta zakupu i „lista przewozowa”

13 marca 1802 r. do Siemiatycz przyjechało dwóch akademików³², wysłanników cara: mineralog Wasilij Michajłowicz Sewergin (1765–1826) i zoolog Aleksander Fedorowicz Sewastjanow (1771–1824). Ich zadaniem było zweryfikowanie oferty przesłanej przez Sołtyka³³. Tego samego dnia rozpoczęli inspekcję kolekcji, a część mineralogiczną podsumowali w raporcie następująco: „gabinet ze względu na bogactwo skał może przynieść ważną korzyść w badaniu historii naturalnej”³⁴. Dzięki zachowanej dokumentacji wiadomo, że każda skrzynia miała nadany numer i oddzielny spis tego, co się w niej znajduje. Dokumenty, o których mowa powyżej – list hrabiego Sołtyka z wykazem okazów oraz spis z natury Sewergina

27 A.J. Dezallier d'Argenville, *La Conchyliologie ou histoire naturelle des coquilles de mer, d'eau douce, terrestres et fossils; avec un traite de la Zoomophose; ou, representation des animaux qui les habitent: ouvrage dans lequel on trouve une nouvelle method de les diviser*, Paris 1780, s. 825 (jeżeli nie podano nazwiska tłumacza, tłumaczenia zostały dokonane przez autorkę).

28 S. Staszic, *Dziennik podróży Stanisława Staszica*, s. 353.

29 I. Arabas, *Niezrealizowany projekt*, s. 167–180.

30 Por. Z. Wójcik, *Aleksander Sapieha i warszawskie środowisko przyrodnicze końca XVIII i początku XIX w.*, „Prace Muzeum Ziemi” 1970, t. 15, s. 44.

31 W rzeczywistości zapłacono połowę tej sumy. Sankt-Petersburgskij Filial Arhiva Rossijskoj Akademii Nauk (St. Petersburgska Filia Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk) [SPbF ARAN], Protokol'nyje bumagi Konferentsii IAN za 1801, f. IV, op. 1, d. 148, k. 2–2v. Por. V.G. Anan'ev, *O nekotoryh istočnikah po istorii formirovaniâ muzejnoj kolekcii Moskovskogo universiteta v načale XIX veka (k predistorii priobreteniâ Semâtičeskogo kabineta)*, [w:] *Muzeologija – muzevedenie v XXI veke: Problemy izučeniâ i prepodavaniâ. Materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii, Sankt-Peterburg, 14–16 maâ 2008 goda*, red. A.V. Majorov i in., Sankt-Peterburg 2009, s. 321–327.

32 Protokół z 24.01.1802 r., zob. *Procès-verbaux des séances de l'Académie Impériale des Sciences Depuis sa fondation jusqu'à 1803*, t. 4, 1786–1803, S. Petersburg 1911, § 19, 1, 1a, 4, s. 966–967.

33 SPbF ARAN, Exposé sommaire de l'état actuel du cabinet d'histoire naturelle formé à Siemiatyce en Podlasie par J.A. la feue Princesse Donairière Jablonowska Palatine de Braclaw. Née P. Sapieha. D'après le relevé qui en été fait en mois Août 1801, f. IV, op. 1, d. 148, k. 13r–14r.

34 Ibidem, k. 69r–69v.

i Sewastjanowa – zostały odnalezione dopiero w XXI w., a przez ponad dwieście lat³⁵ bogactwo Gabinetu Historii Naturalnej księżnej Jabłonowskiej znane było jedynie z opublikowanej w 1803 r. relacji z podróży Sewergina pt. *Zapiski z podróży przez zachodnie prowincje państwa rosyjskiego, czyli notatki mineralogiczne, gospodarcze i inne z podróży przez one w 1802 r.*³⁶ Ze względu na wiedzę i zainteresowania autora inwentarza najdokładniej została opisana część mineralogiczna, którą pierwszy w polskiej literaturze odnotował Zbigniew Wójcik³⁷. Po wielu latach dzięki dokumentom³⁸ odnalezionym w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk Filia w Sankt Petersburgu można już bardzo dokładnie zanalizować zawartość Gabinetu pod względem „trzech królestw natury”, które były podstawą zbioru. Oferta Sołtyka była napisana w języku francuskim i nosi tytuł: *Exposé sommaire de l'état actuel du cabinet d'histoire naturelle formé à Siemiatycze en Podlasie par J.A. la feue Princesse Donairiere Jabłonowska Palatine de Braclaw. Née P. Sapieha. D'après le relevé qui en a été fait en mois Août 1801* („Krótkie opisanie aktualnego stanu gabinetu historii naturalnej założonego w Siemiatyczach na Podlasiu przez świętej pamięci księżną Jabłonowską, wojewodzinę Braclawską. Z domu Sapieha. Według spisu sporządzonego w miesiącu sierpniu 1801”)³⁹.

Spis ten wydaje się odzwierciedlać stan kolekcji *in situ*, a grupy najcenniejszych okazów zostały spisane tak, jak były eksponowane w Gabinetcie. Autor starał się jak najwięcej opisać zbiór, aby przekonać do jego zakupu i według preambuły do tego dokumentu

nie jest to opis metodyczny, ani katalog naukowy, ani nawet inwentarz dokładny i szczegółowy, jak to się zwykle przygotowuje [...] Ograniczono się więc do podstawowego kompendium, które nie wchodząc w skrupulatne szczegóły pozwala poznać wagę tego opisu i przedstawia jasne pojęcie o nim, żeby mógł służyć jako podstawa do szerszego i właściwego opisu. W tym celu zachowano plan ogólny gabinetu, a jeśli chodzi o szczegóły zadowolono się wskazaniem obiektów najrzadszych, najbardziej godnych uwagi i takich, których zdobycie przyszło z największym trudem⁴⁰.

W przypadku części „Królestwa minerałów” na końcu spisu znajduje się adnotacja:

poza okazami, które dotychczas wskazywano, że należą do królestwa mineralnego, są jeszcze dwa tysiące sztuk zmagazynowanych poza ich właściwym miejscem, które pewnego dnia muszą zostać włączone do ich przynależnej klasy. Bardzo dużą część uzupełnienia stanowią próbki zaczerpnięte z województw należących do dawniej Polski⁴¹.

35 I. Arabas, L.D. Bondar, *Iskusstvennyj kabinet knâgini Anny Âblonovskoj v Semâtÿce: pol'skaâ «kunstkamera» XVIII v.*, „Kunstkamera” 2020, t. 3, nr 4 (10), s. 87–104.

36 V.M. Severgin, *Prodolženie zapisok putešestviâ po zapadnym provinciâm Rossijskogo gosudarstva, ili mineralogičeskiâ, tehnologičeskiâ i drugiâ primečaniâ, učinennyâ vo vremâ proezda čerez onyâ v 1803 g.*, Sankt-Petersburg 1804; tłum. za Z. Wójcik, *Aleksander Sapieha*, s. 44–47 oraz idem, *Siemiatycki gabinet historii naturalnej Anny Jabłonowskiej*, [w:] *Księżna Anna*, s. 89–133 (tłumaczenie Z. Wójcika w nieco odmiennej redakcji – pominięte przypisy wydawcy polskiego pierwodruku, a niektóre kwestie wyjaśniono wprowadzając słowa w nawiasach prostokątnych).

37 Por. przyp. 36.

38 I. Arabas, *Losy kolekcji*, s. 95–108.

39 Kopia dokumentów jest przechowywana w SPbF ARAN; oryginał, jak wynika ze znaku wykonanego na nim został otrzymany przez Sewergina i Sewastjanowa przed ich wyjazdem z Petersburga, zob. SPbF ARAN, *Exposé sommaire*, f. IV, op. 1, d. 148, k. 13r–49v.

40 SPbF ARAN, *Exposé sommaire*, f. IV, op. 1, d. 148, k. 13r–14r

41 *Ibidem*, k. 24v

Ten cytat wskazuje właśnie, że zapis w ofercie zakupu był zgodny z umieszczeniem okazów w Gabinetecie.

Jako autora spisu francuskiego uważano do tej pory hrabiego Sołtyka ze względu na udział w jego powstaniu i kontakty ze stroną rosyjską. Prawdopodobne jest jednak, że autorem był Francuz François Richard⁴², którego znał Sołtyk i później rekomendował rosyjskim wysłannikom do pomocy w Siemiatyczach przy pakowaniu Gabinetu. Richard posiadał odpowiednią wiedzę zarówno z zakresu starożytności (zwłaszcza numizmatyki), jak i mineralogii, o czym świadczą komentarze umieszczone w katalogu o stopniu rzadkości poszczególnych próbek lub informacje o ostatnich odkryciach w tym zakresie.

Drugi z zachowanych i odnalezionych dokumentów został przygotowany w języku rosyjskim bez nadania tytułu, a jedynie poszczególne części noszą odpowiednie nazwy⁴³. Część mineralogiczną z całą pewnością przygotował Sewergin. Spis został sporządzony w marcu i kwietniu 1802 r. jako inwentarz transportowy Gabinetu i dlatego wykaz okazów ma inną strukturę niż katalog francuski. Tutaj kluczem było rozmieszczenie ich w skrzyniach do przewozu, a wykazana liczba zapakowanych okazów daje informację nie tylko o zawartości, ale także o wielkości kolekcji mineralogicznej, która według tego dokumentu przekroczyła 8050 sztuk⁴⁴ złożonych w 23 skrzyniach.

Porównanie spisów Sołtyka i Sewergina

Zgodnie z oczekiwaniami spisy okazów mineralogicznych w obu przypadkach w dużej mierze pokrywają się (nawet całkowita liczba próbek dla poszczególnych pozycji). Katalog francuski zawiera bardziej szczegółowy opis, w tym geografię znalezisk, która praktycznie nie znajduje odzwierciedlenia w katalogu rosyjskojęzycznym. Często w obu katalogach kolejność obiektów jest taka sama, co łatwo wytłumaczyć sekwencją pakowania gabinetu. W inwentarzu Sewergina nie ma niektórych pozycji z inwentarza francuskiego, co dotyczy w szczególności kamieni szlachetnych, a przede wszystkim diamentów, które nie wszystkie wymienione są w inwentarzu rosyjskojęzycznym (być może jest to do wyjaśnienia innym przypisaniem tych obiektów przez Sewergina). W większości przypadków można dopasować okazy mineralogiczne wymienione w spisie francuskojęzycznym do tych ze spisu rosyjskojęzycznego.

Znacznie trudniej jest porównywać te części katalogów, które dotyczą obiektów paleontologicznych (skamieniałości), np. koralowców, przynależnych wówczas do królestwa

42 Richard w latach 1803–1835 był kuratorem Gabinetu/Muzeum Historii Naturalnej Uniwersytetu Moskiewskiego, którego częścią była kolekcja Jabłonowskiej.

43 SPbF ARAN, Katalog Mineral'nomu Kabinetu, sočinennyj vnov' pri prieme i układke Natural'nago Kabineta v Semiatiče v marte mesáce 1802 goda. Avtorizovannaâ kopiâ rukoj pisca, podpisi-avtografy V.M. Severgina i A.F. Sevast'ânova, f. IV, op. 1, d. 148, k. 113r. Rosyjskojęzyczny rękopis został odczytany dzięki sfotografowaniu go metodą fotoluminescencji (ze względu na utlenienie atramentu). Było to możliwe dzięki współpracy z prof. Larysą Bondar. Por. I. Arabas, L. Bondar, A. Kurguzova, *Mineralogičeskaâ kollekcijâ Natural'nogo kabineta knâginini Anny Âblonovskoj (1728–1800) v otrâženii dvuh katalogov 1801 g. i 1802 g. i zapisok akademika V. M. Severgina*, „Istoriâ” 2022, t. 13, nr 4 (114), s. 1–55.

44 Jest to suma uzyskana po dodaniu wszystkich liczb w inwentarzu rosyjskim, ale można szacować, że okazów było około 10 000, ponieważ nie dla wszystkich próbek ich liczba jest wyrażona cyframi – w niektórych przypadkach jest opis „kilka”, „wiele”, „do 200” itp. Jeszcze trudniej jest policzyć próbki według francuskiego katalogu, ponieważ w nim jest jeszcze więcej pozycji określanych za pomocą pojęć „wiele”, „duża liczba” itp.

minerałów. Sekcja paleontologiczna katalogu rosyjskojęzycznego jest opisana bardzo szczegółowo, co jest bezpośrednim odzwierciedleniem wiedzy i zainteresowań akademika Sewergina, który jako pierwszy rosyjski naukowiec podjął próbę usystematyzowania znalezisk kopalnych z różnych regionów Imperium Rosyjskiego, zgodnie z klasyfikacją opracowaną przez niemieckiego antropologa Johanna Friedricha Blumenbacha (1752–1840)⁴⁵. Do czasu podróży do Siemiatycz Sewergin opublikował dwie prace (w 1791 i 1798 r.) dotyczące klasyfikacji skamieniałości z królestw zwierząt i roślin. Wprowadzoną tam rosyjskojęzyczną nomenklaturę zastosował w swoim inwentarzu, która nie zawsze pokrywa się z nazewnictwem w katalogu francuskojęzycznym.

Cechą działów „paleontologicznych” obu katalogów zbioru mineralogicznego Jabłonowskiej jest również to, że obejmują one nie tylko skamieniałości, lecz także obiekty, które we francuskim dokumencie są opisane jako „bois agatififé” („drewno agatyzowane”), „bois pétrifié en Calcedoine” („drewno skamieniałe w chalcedonie”), „bois verd pétrifié cristallisé” („skamieniałe zielone drewno, skryształizowane”) itp. Oczywiście w tym przypadku jest mowa nie o rzeczywistych obiektach paleontologicznych, lecz o pseudomorficznym minerałach. W osiemnastowiecznej literaturze zawierającej opisy mineralogiczne znajdują się doniesienia, które potwierdzają, że takie pseudomorfozy były traktowane jako skamieniałości⁴⁶.

W części mineralogicznej klasyfikacja przedstawiona w katalogu francuskim na ogół odpowiada osiemnastowiecznej klasyfikacji mineralogicznej: I – Ziemia, II – Piaski, III – Wapienie, IV – Szpaty wapienne, V – Szpaty gipsowe i selenitowe, VI – Fluoryty, VII – Ciężki szpat i jego krystaliczne formy, VIII – Kwarc krystaliczny. Kamienie szlachetne, IX – Skały złożone, X – Metale i półmetale, XI – Produkty wulkaniczne, XII – Sole. Bituminy, XIII – Skamieniałości i odciski z królestwa roślin, XIV – Należące do królestwa zwierząt zmineralizowane lub skamieniałe. Inkrustacje. Stalaktyty.

Dokument rosyjskojęzyczny składa się natomiast z trzech części, z której pierwsza (skrzynie nr 1–17) zawiera przede wszystkim listę okazów opisanych w czternastu działach katalogu w języku francuskim. Drugą część rozpoczyna „Załącznik 1” i opis skrzyń 18–22. Tutaj trudno doszukać się dużej zbieżności. Można przypuszczać, że są w nim okazy, które nie zostały uwzględnione w dokumencie francuskim, a podsumowane tam informacją, że jest jeszcze „dodatek ponad dwóch tysięcy sztuk znajdujących się poza miejscem, które im przynależą i które w przyszłości należy umieścić w odpowiedniej klasie”⁴⁷. Potwierdzeniem tej hipotezy mogą być również wzmianki o dużej liczbie próbek z Polski (zarówno w języku francuskim, jak i w dokumencie rosyjskojęzycznym). W tym przypadku sformułowanie „dodane poza katalogiem”⁴⁸ można potraktować dosłownie – jako spis tego, co nie zostało uwzględnione i opisane w dokumencie francuskim. Trzecia część rosyjskoję-

45 Blumenbach kierował Gabinetem Historii Naturalnej na Uniwersytecie w Getyndze i w latach 1779–1780 opublikował pracę, w której skamieniałości wyodrębnił z królestwa minerałów i zaproponował dla nich własną klasyfikację. W 1797 r. podręcznik ten ukazał się w języku rosyjskim: I.F. Blumenbah, *Rukowodstvo po estestvennoj istorii*, t. 3, *Ob iskopaemyh telah i okamenelostah*, tłum. P. Naumov, A. Teräev, St. Petersburg 1797.

46 Np. w dzienniku pierwszego naukowca-badacza Syberii Daniela Gottlieba Messerschmidta (1685–1735) znajduje się przekaz o praktyce wytapiania żelaza przez mieszkańców jednego z syberyjskich regionów z surowców, które uważano za skamieniałe drewno, i które w pamiętniku Messerschmidta nazwano *Lithoxylon/Lithoxylum martiale*, co można przetłumaczyć jako „kamienne (skamieniałe) drzewo/ kamienne (skamieniałe) drzewo rudy żelaza” (I. Arabas, L. Bondar, A. Kurguzova, *Mineralogičeskaâ kollekciâ*). Por. D.G. Messerschmidt, *Forschungsreise durch Sibirien. 1720–1727*, t. 2, Berlin 1964, s. 15.

47 SPbF ARAN, Exposé sommaire, f. IV, op. 1, d. 148, k. 24v.

48 SPbF ARAN, Katalog Mineral'nomu Kabinetu, f. IV, op. 1, d. 148, k. 120v

zycznego katalogu minerałów nosi nazwę „Drugi załącznik” i zawiera spis okazów zawartych w skrzyni nr 40. Tutaj podobieństwo z francuskim katalogiem w wielu pozycjach jest łatwe do zauważenia i dotyczy próbek, które z jakiegoś powodu nie zostały wcześniej zapakowane. Kolekcja mineralogiczna została zapakowana w 23 skrzyniach o numerach 1–22 i 40. W sumie akademicy spisali i zapakowali 101 skrzyń. Królestwo roślin zostało prawie pominięte, a w skrzyniach o numerach 23–39, pomiędzy skrzyniami z minerałami, zostały umieszczone numizmaty, obiekty archeologiczne, etnograficzne, a także przyrządy „fizyczne” (modele i „maszyny”) spisane jako *Katalog iskusstvennomu kabinetu*.

Spis Sołtyka, tak jak sam sygnatariusz stwierdził, miał za zadanie przede wszystkim przekonać Aleksandra I do zakupu kolekcji. Wybrane zostały więc okazy najrzadsze i najcenniejsze, aby przedstawić bogactwo siemiatyckiego Gabinetu. Dzięki zachowaniu kolejności oferowanych eksponatów zgodnej z umiejscowieniem w Gabinetecie można w sposób prosty znaleźć odniesienia do spisu przygotowanego przez Sewergina. Rosyjskojęzyczny dokument wyraźnie uwidacznia profesjonalizm i wiedzę dotyczącą królestwa minerałów akademika z Petersburga. Zainteresowania własne carskich wystanników wzięły górę i z kolei drugi akademik, zoolog Sewastjanow precyzyjnie opisał królestwo zwierząt. Prawdopodobnie najłabszą częścią Gabinetu Jabłonowskiej było królestwo roślin, co widać w spisie Sołtyka, a prawie jest pominięte przez Rosjan. Dzięki odczytaniu obu katalogów będzie możliwe odtworzenie bogactwa podlaskiego Gabinetu Historii Naturalnej, a w przyszłości stworzenie wirtualnego obrazu jego zawartości.

Porównanie spisów „Gabinetu mineralogicznego” księżnej Anny Jabłonowskiej

St. Petersburgska Filia Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk [SPbF ARAN]: *Exposé sommaire de l'état actuel du cabinet d'histoire naturelle formé à Siemiatycze en Podlasie par J.A. la feuve Princesse Donairière Jabłonowska Palatine de Braclaw. Née P. Sapieha. D'après le relevé qui en été fait en mois Août 1801, f. IV, op. 1, d. 148, k. 13–49; Katalog Mineral'nomu Kabinetu, sočinenenny vnov' pri prieme i układke Natural'nago Kabineta v Semiatiče v marcie mesâce 1802 goda. Avtorizovannaâ kopiâ rukoj pisca, podpisi-avtografy V.M. Severgina i A.F. Sevast'anova, f. IV, op. 1, d. 148, k. 113–140v.*

Tłumaczenia dokumentów rękopiśmiennych z języka francuskiego i rosyjskiego na język polski zostały dokonane przez autorkę artykułu. Przekładając na język polski osiemnastowieczną terminologię mineralogiczną posługiwałam się pracami Staszica⁴⁹, Stanisława Okraszewskiego⁵⁰, tłumaczeniem Wójcika opublikowanej relacji Sewergina z pobytu w Siemiatyczach oraz współczesnymi opracowaniami⁵¹.

- 49 S. Staszic, *O ziemiordztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*, Warszawa 1955 (Klasyki Geologii Polskiej).
- 50 *Zbiór Jego Królewskiej Mości Inwentarz Płodów Przyrodzenia Mineralnych, Roślinnych i zwierzęcych pisanych R.P. 1793 przez Dozorcę tego zbioru S. Okraszewskiego*. Por. W. Hubicki, *Tło i geneza powstania*, s. 3–34 oraz M. Zawartko-Laskowska, *Mecenat naukowy Stanisława Augusta*, s. 65–112.
- 51 J. Dzik, *Dzieje życia na Ziemi, wprowadzenie do paleobiologii*, Warszawa 2021; A. Bolewski, A. Manecki, *Mineralogia szczegółowa*, Warszawa 1993; A. Bolewski, W. Parachoniak, *Petrografia*, Warszawa 1982; M. Machalski, J. Stolarski, *Paleofakty*, Warszawa 2000; J. Parafiniuk, *Minerały. Systematyczny katalog 2004*, Warszawa 2005; U. Radwańska, *Podstawy paleontologii*, Warszawa 2007.

Tabela 1. Porównanie spisów „Gabinetu mineralogicznego” księżnej Anny Jabłonowskiej.

Exposé sommaire de l'état actuel du cabinet d'histoire naturelle formé à Siemiatycze en Podolasie par J.A. la feue Princesse Donairiere Jablonowska Palatine de Braclaw. Née P. Sapieha. D'après le relevé qui en été fait en mois Août 1801. Première partie. Le Regne Mineral.

Krótkie opisanie aktualnego stanu gabinetu historii naturalnej założonego w Siemiatyczach na Podlasiu przez świętej pamięci księżną Jabłonowską, wojewodzinę Braclawską. Z domu Sapieha. Według spisu sporządzonego w miesiącu sierpniu 1801.

Pierwsza część

Królestwo minerałów

Zachowamy porządek ułożenia kolejności, według którego ułożone jest to co należy do Królestwa Minerałów, niewielkie przegrupowanie, bardzo łatwe do zrobienia będzie w stanie zadowolić tych, którzy mogą wybrać inny układ.

I. Ziemie

Można zobaczyć w tej kolekcji około 200 gatunków różnych ziem wapiennych, ziem zmieszanych z gliną, tak krajowych jak i zagranicznych⁵².

Ochra⁵³ skamieniała naturalnie.

Kaolin, ziemia wapienna z góry Pilatus w Szwajcarii.

Ziemia wapienna z gór Liban⁵⁴.

Terra foliata z Melilli⁵⁵.

Dofłączonych jest prawie 230 sztuk ziemi pieczętnej⁵⁶ różnych rodzajów.

II. Piaski

Jest więcej niż dwanaście rodzajów piasków⁵⁷ godnych uwagi ze względu na ich różnorodność.

III. Wapienie

Zostało zebranych prawie 40 gatunków⁵⁸, poza tymi o których będziemy specjalnie wzmiankować.

Można zauważyć:

a) *L'Agaric* mineral⁵⁹ z Bawarii

b) Dendryty wapienne, inne od tych które mają cechy agatowe. Można zobaczyć tych dendrytów⁶⁰ wapiennych czternaście gatunków, przywiezionych z Italii, Szwajcarii, Szwecji i Niemiec. Pomiędzy

Katalog Mineralnomu Kabinetu, sočinenyj vnov' pri prieme i układke Naturalnago Kabineta v Semiatiče v marte mesáce 1802 goda.

Katalog – Gabinet mineralogiczny, przygotowany ponownie podczas przejmowania i pakowania gabinetu Historii Naturalnej w Siemiatyczach w 1802 roku.

Skrzynia nr 1

Słynne ziemie – 200 próbek.

Ziemi pieczętnej – 230.

Piasków – 13.

Słynne minerały – 41.

Minerały z dendrytami 16.

Marmury Krakowskich i Litewskich – 31.

Marmury francuskie, hiszpańskie i portugalskie – 12.

Marmury niemieckie – 62.

Marmury szwajcarskie – 50.

Marmury syberyjskie – 21.

[Ogółem:] 676.

Skrzynia nr 2

Marmury z Italii kontynuacja z poprzedniej skrzyni – 359.

Różne minerały polerowane, marmury, granity itp. – 152.

Litewska lumachella⁶¹ – 1.

Błyszcząca lumachella – 1.

Śmierzący kamień⁶² – 1.

Wątrobowy kamień⁶³ – 1.

Jaspisowa brekcja – 1.

52 W tłumaczeniu z języka francuskiego używam nazewnictwa oryginału: „gatunek”, „rodzaj”. W katalogu Sewergina jest podobnie: „ziemie znane – 200 próbek”.

53 W oryginale *la Colchotar* – żelaziak brunatny zawierający dużo gliny.

54 Pasma górskie w Libanie.

55 Prawdopodobnie dotyczy nazwy miejscowości na Sycylii.

56 Inaczej *Terra sigillata* (głina ceramiczna), nazwa wywodzi się od czerwonej ceramiki wytwarzanej od połowy II w. p.n.e. przede wszystkim w Azji Mniejszej. Popularna w lecznictwie. Por. I. Spielvogel, M. Pająk, *Terra sigillata Silesiaca – historyczne pokłady śląskiej gliny leczniczej jako środek terapeutyczny*, „Medycyna Nowożytna” 2021, t. 27, z. 2, s. 27–44.

57 U Sewergina wykazano 13 (skrzynia nr 1).

58 W dokumencie francuskim najczęściej posługiwano się pojęciem „gatunek”. U Sewergina – słynne kamienie, wykazano 41 (skrzynia nr 1).

59 Mleko górskie, kalkgur, luźny kalcyt.

60 U Sewergina wykazano 16 (skrzynia nr 1).

61 Por. przypis 64.

62 Por. przypis 65.

63 Por. przypis 65.

- tymi ostatnimi można rozróżnić „kamień dendrytowy mydlany”⁶⁴ z Bareith⁶⁵.
- c) Marmury. Ta kolekcja jest jedną z najrzadszych, najbardziej kompletnych i najciekawszych. Proste wyliczenie próbek pochodzących z różnych krain będzie tego niepodważalnym dowodem:
- 31 próbek z Krakowa i Litwy
 - 12 z Francji, Hiszpanii i Portugalii
 - 62 z Niemiec
 - 50 ze Szwajcarii
 - 21 z Syberii
 - 359 z Italii⁶⁶
- Należy do tego dodać 152 minerały z Renu⁶⁷. Oprócz tych okazów można jeszcze zaobserwować następujące minerały wapienne:
- *Lumachella*⁶⁸ z Litwy
 - *Lumachella* opalizująca z Bleyberg w Karynti, która stała się bardzo rzadka, od czasu, gdy kopalnia została zasypana.
 - *Stink-Stein* lub *Leberstein*, kamień wątrobowy lub zachodni kamień *hepatite*⁶⁹.
 - Kamień wątrobowy śmierzący⁷⁰ zielonkawy z kopalni srebra na Syberii.
 - Brekcja jaspisowa⁷¹ z Alp.
 - Brekcja lub skała puddingowa⁷² polerowana ze Szwajcarii.
 - Alabaster czerwony odkryty w Alpach przez pana de Saussure⁷³.

Padding – 1.
Alabastry – 1.
Znane szpaty, które będą w następnej skrzyni – łącznie 116.
[Ogółem:] 634.

Skrzynia nr 3

Kontynuacja znanych skał skalenia.
Gipsowe szpaty i selenity – 50.
Fluoryty – 11.
Ciężki szpat – 21.
Kwarce – 92.
„Kamień rogowy”⁷⁴ – 35.
[Ogółem:] 209.

Skrzynia nr 4

Kontynuacja skał kwarcowych.
„Kamień rogowy”, *Petrosilex*⁷⁵ – 35.
*Adularia*⁷⁶ – 3.
Dolomity tak zwane – 2.
Geody – 2.
Lapis lazuli mały polerowany – 40.
Lapis lazuli duży – 9.
„Kamień krzyża”⁷⁷ – 1.
Zwykły piaskowiec, pod nazwą sprężysty – 1.
Boloński kamień⁷⁸ – 1.
Skała pułapkowa⁷⁹ – 2.
Zeolity – 35.
Azbest i amianty – 50.
Mała kartka papieru i płótno z niego⁸⁰ – 2.
Korek górski[?] lub skóra⁸¹ – 5.
Kryształ górski z szperlitem – 1.
Kwarc ze znanym szpatem – 1.
Kryształy górskie – 29.
Onyksy – 40.
[Ogółem:] 259.

Skrzynie nr 5, 6 i 7*

Zawierają minerały, we francuskim katalogu pod potoczną nazwą „kamienie szlachetne”. Znajdują się również w skrzyni nr 4.

- 64 Steatyt – minerał występujący w skałach metamorficznych – mikrokrystaliczna odmiana talku. Skała składająca się z minerałów węglanowych (kalcyt, dolomit).
- 65 Bayreuth, miasto w Bawarii.
- 66 Lista i liczba próbek marmuru u Sewergina są takie same (skrzynia nr 1 i 2).
- 67 U Sewergina skrzynia nr 12: „reńskie minerały lub krzemienie – 152”. Natomiast w skrzyni nr 2 znajduje się podobna pozycja: „różne minerały polerowane, marmury, granity itp. – 152”. Ta pozycja z jakiegoś powodu mogła zostać powtórzona (na przykład przy przenoszeniu tych kamieni do innej skrzyni).
- 68 *Lumachella* – wapienny kamień osadowy z widocznymi skorupami muszli. W inwentarzu Sewergina skrzynia nr 2: „litewska lumachella – 1”.
- 69 Hepatyt, „kamień wątrobowy”, *Leberstein*. W tym wpisie wszystkie nazwy podane są jako synonimy, natomiast w kolejnej pozycji „kamień wątrobowy – śmierzący kamień” jest wyróżniony osobno. Najwyraźniej Sewergin również wyróżnił te dwa rodzaje, ponieważ jego rosyjskojęzyczny katalog zawiera pozycje: „kamień wątrobowy” i „kamień śmierzący” (skrzynia nr 2).
- 70 Por. przyp. 65.
- 71 U Sewergina: „jaspisowa brekcja – 1” (skrzynia nr 2). Dawniej druzgot, okrucowiec, skała okrucowa zwięzła lub zlitfikowana.
- 72 U Sewergina podobnie (skrzynia nr 2).
- 73 Horace Benedict de Saussure (1740–1799) – szwajcarski przyrodnik, twórca geologii opisowej, badacz Alp.
- 74 U Sołtyka: „czerwony kwarc lub szorstki «kamień rogowy»”.
- 75 Por. przyp. 73.
- 76 U Sołtyka: „adular z szpatem brązowym wapiennym” oraz „adular wiele minerałów polerowanych”. Por. przyp. 161.
- 77 Zbliżniaczenia krzyżowe typu krzyża greckiego i typu krzyża św. Andrzeja tworzy staurolit.
- 78 U Sołtyka jest „minerał fosforowy boloński”.
- 79 Znana również jako „pułapka”, dowolna ciemna, drobnoziarnista skała magmowa.
- 80 Por. przyp. 177.
- 81 Por. przyp. 177.

Agaty – 200.
 Opalowy agat – 1.
 Agat syberyjski – 1.
 Jaspisowy agat⁸³ – 1.
 Ametyst syberyjski⁸⁴ – 1.
 Mleczny agat – 1.
 Tak nazywany circein⁸⁵ agat – 1.
 Agat stalaktyczny – 1.
 Agat z żelaznymi żyłkami w macicy – 1.
 Agat zawierający srebro⁸⁶ – 1.
 Agat z kryształami kwarcu dymnego – 1.
 Akwamaryn syberyjski – 1.
 Akwamaryn – 1.
 Hiszpańskie drobne ametysty – 1.
 Litewskie drobne ametysty – 1.
 Apatyt – 1.
 [Ogółem:] 215.

***Te skrzynie są włączone do skrzyni nr 12
 Ze znakiem NB**

Kontynuacja tych minerałów.
 Awanturyn syberyjski – 2.
 Awanturyn cejloński – 1.
 Dwa awanturyny: ciemny i żółty – 2.
 Krzemień podobny do labradoru – 1.
 Podobny kamień – 1.
 Chalcedony – 100.
 Niebieski chalcedon – 1.
 Chalcedon z dendrytami – 1.
 Chalcedon na bazalcie – 1.
 Karneoli – 151.
 Chryzoprazów – 2.
 Kryształy rubinowe – 4.
 Wenecja⁸⁷ – 30.
 Jaspisy – 154.
 „Oko świata”⁸⁸ – 2.
 Kocie oczy – 15.
 Opale bardzo małe kilka.
 Minerale/skały żywiczne/smółkowe⁸⁹ – 19.
 Onyksy, sardonyksy, ametysty itp. – 150.
 Rubin^{90?} – 1.
 „Lal”⁹¹ – 1.
 „Saphiras”⁹² – kilka.
 Topaz – 1.
 Topaz szary – 1.
 Topaz dymny – 1.
 [Ogółem:] 641⁹³.

Skrzynia nr 8

Brązowy szpat z miką – 1.
 Szpaty z zielonym szerlitem – 1.

IV. Szpaty wapienne⁸²

Można tu znaleźć 116 różnych gatunków, pomiędzy którymi można zaobserwować:

- 82 Sewergin ma dwa wpisy: „znane szpaty, które będą w następnej skrzyni – łącznie 116” (skrzynia nr 2); „kontynuacja znanych skaleniowych skał” (skrzynia nr 3). Łączna liczba okazów wskazana w skrzyni nr 3 (209 szt.) jest sumą obiektów bez szpatów, tj. łączna liczba szpatów zarejestrowanych w skrzyniach nr 2 i nr 3 wynosi 116. Ostatnia pozycja tego działu francuskiego katalogu to 28 szpatów saskich – można byłoby uwzględnić je w łącznej liczbie (116). W inwentarzu Sewergina (skrzynia nr 20) znajduje się jednak pozycja „skały saskie – 36”, ta część katalogu rosyjskojęzycznego najprawdopodobniej nie odpowiada inwentarzowi francuskiemu.
- 83 Por. przyp. 114.
 84 Por. przyp. 114.
 85 U Sołtyka: „agat Circé”. Por. przyp. 116.
 86 Znak zapytania znajduje się w dokumencie.
 87 Wenecja, almandyn – dawna nazwa granatów. U Sołtyka: „granaty trzydzieści różnych rodzajów”.
 88 Hydrofan (inaczej opal wodnisty, opal wodny, hydroopal). Por. przyp. 144.
 89 Smółowiec (*pechstein*), rodzaj szkliwa wulkanicznego. Por. przyp. 151.
 90 U Sołtyka jest wiele pozycji dotyczących rubinów. Por. przyp. 156.
 91 Tak nazywano klejnoty w kolorze czerwonym.
 92 Dawniej „saphiras” oznaczały niebieskie topazy.
 93 Prawdopodobnie błąd – po zsumowaniu otrzymujemy 642.

- Szpat romboidalny żywoczerwony z kopalni żelaza w *Nestekulla* w *Nericie*⁹⁴. Jest on przezroczysty i ujawnia podwójne przedmioty niczym islandzki kryształ⁹⁵, kilka szpatów bardzo różnych.
- Czerwony kwarc lub szorstki „kamień rogowy”⁹⁶ z szpatami kwarcowymi to jest „le Silber mütter des Allemands”.
- Szpat wapienny na czerwonym kwarcu i fałszywa krystaliczna galena.
- Szpat wapienny czarny z Alp.
- Szpat z Islandii powiększający przedmioty. Kawałki kwadratowe o długości ośmiu kciuków, szerokości pięciu i grubości około jednego, o najdoskonalszej jakości.
- Szpat wapienny szwajcarski na magnetycie.
- 28 szpatów różnych rodzajów najrzadszych z Saksonii.

V. Szpaty gipsowe i selenitowe⁹⁷

24 sztuki różnych gipsowych szpatów.

26 okazów szpatów selenitowych.

VI. Fluoryty⁹⁸

Jedenaście różnych okazów z kopalń w Saksonii⁹⁹.

VII. Ciężki szpat¹⁰⁰ i jego krystaliczne formy¹⁰¹

Fluoryt¹⁰².

Dwadzieścia różnych rodzajów szpatów ciężkich¹⁰³, w większości bardzo rzadkich, pochodzących z kopalń Saksonii. Wśród szpatów z tej kolekcji musimy wyróżnić:

- Ciężki szpat krystaliczny w formie grzebienia kogu-ta z Pirenejów¹⁰⁴.
- Grupa szpatów (fluoryty) w kształcie sześcianu pół-przezroczystego i zmiennego z Durham w Anglii.
- Szpat lśniący krystaliczny z Anglii.
- Diamentowy szpat¹⁰⁵ z Chin, czyli szpat o twardości diamentu do cięcia szkła¹⁰⁶.

VIII. Kwarc krystaliczny. Kamienie szlachetne

Osiemdziesiąt¹⁰⁷ różnych rodzajów kwarcu.

Szpaty z szerlitem – 1.

Gneisy – 20.

Granity – 100.

Minerały marglowe – 20.

„Kamienie świnińskie”¹⁰⁸ – 20.

Kwarc ze słynnym szpatem – 1.

Porfiry – 50.

Kwarc z markazytem i brązowym żelazem – 1.

Putting – 25.

„Kamienie rogowe”¹⁰⁹ – 26.

Łupki – 30.

Szerlity różne zmieszane – 11.

[Ogółem:] 307.

94 Prowincja w Szwecji.

95 Szpat islandzki, kryształ o zdolnościach podwójnego załamania światła.

96 Sewergin podaje „petrosilex” (skrzynia nr 4) jako synonim „kamienia rogowego” sztuk 35; petrosilex jest przestarzałą nazwą porfiry, porfiry kwarcowego, felzytu, mikrofelzytu, fonolitu, helleflintu, hornfelsów i chalcodonu. Natomiast w spisie poprzedniej skrzyni (nr 3) widnieje wpis: „kamień rogowy – 35”. Tożsamość zapisu, a także pierwsza fraza spisu skrzyni nr 4 („kontynuacja skał kwarcowych”) nasuwa przypuszczenie, że „35” jest wskazana jako liczba całkowita dla ostatniej pozycji skrzyni nr 3 i pierwszej pozycji skrzyni nr 4, jednak nie jest zgodna sumaryczna liczba okazów w skrzyni nr 3 (209 szt.) i skrzyni nr 4 (259 szt.). Jest prawdopodobne, że ta pozycja mogłaby być automatycznie liczona dwukrotnie. Por. przyp. 73.

97 U Sewergina jeden wpis: „gipsowe szpaty i selenity – 50” (skrzynia nr 3).

98 W tekście oryginalnym jest „Flours Spathiques”, powinno być „Flours Spathiques” i odnosi się do fluorytów. Koreluje to z wzmianką Sewergina o fluorycie w tej samej liczbie – 11 szt. (skrzynia nr 3).

99 U Sewergina jest jeden wpis: „skaleń – 11” (skrzynia nr 3).

100 Baryt.

101 Termin „kryształ” jest używany przez Sewergina i odnosi się do form krystalicznych.

102 Fluoryt, wykazuje zdolności do obniżania temperatur topnienia szeregu innych minerałów (zastosowanie fluorytu jako topnika opisał w 1529 r. Georgius Agricola, z łac. *fluor* – przepływ).

103 U Sewergina jest jeden wpis: „ciężki szpat – 21” (skrzynia nr 3).

104 Francuskie Pireneje.

105 Korund.

106 U Sewergina nie jest w ogóle wymieniony.

107 W tym miejscu we francuskim dokumencie jest prawdopodobnie błąd i zamiast „osiemdziesiąt” (*quatre vingt*) jest „kwarc dwadzieścia” (*quartz vingt*). Biorąc pod uwagę, że nastąpiło powtórzenie słowa „kwarc” na początku i na końcu tej frazy i że Sewergin w skrzyni nr 3 podaje liczbę okazów kwarcu 92, powinno być *quatre vingt* (80).

108 „Świńskie kamienie” – pozycja wskazana przez Sewergina (skrzynia nr 8) jest dosłownym tłumaczeniem francuskiego oryginału *Pierre de Porc*. Sewergin wskazał liczbę – 20, a we francuskim katalogu jest 19. Por. przyp. 189.

109 Por. przyp. 95.

Jeszcze dwanaście różnych rodzajów kwarcu z wybranych kopalń w Saksonii.

Trzydzieści pięć rodzajów petrokrzemionki¹¹⁰ lub minerałów nieprzeźroczystych i półprzeźroczystych.

Kamienie szlachetne¹¹¹

Prawie dwieście sztuk różnych rodzajów agatów, wśród których różnorodne agaty dendrytowe¹¹².

Agat przypominający opal¹¹³.

Agat z Syberii podobny do tego z Rochlitz¹¹⁴.

Agat – Jaspis – Ametyst¹¹⁵ z Syberii

Agat mleczny lub *Cochoalong*¹¹⁶.

Agat – *Circé*, kamień osobliwy nowoodkryty¹¹⁷.

Agat koralowy stalaktyczny z Rochlitz w Saksonii, bardzo duży kawałek.

Agat w swojej matrycy¹¹⁸ przeplatany żyłami żelaza.

Agat polerowany zawierający srebro.

Minerał agat z czarnymi kryształami¹¹⁹.

Akwamaryny różne¹²⁰.

Akwamaryny z Syberii.

Ametysty z Litwy.

Ametysty z Hiszpanii.

Apatyt rodzaj berylu¹²¹ krystalicznego wykrystalizowanego w kwarcu. Z Saksonii.

Asterie¹²² *vide* awanturyn z Syberii¹²³.

Awanturyny naturalne z wyspy Cejlon z ich krystalizacjami¹²⁴.

110 Por. przyp. 95.

111 W spisie skrzyń nr 5, 6 i 7 u Sewergina znajduje się wyjaśnienie: „zawierają minerały, we francuskim katalogu pod potoczną nazwą «kamienie szlachetne»”. Częściowo znajdują się również w skrzyni nr 4. Większość pozycji w tym miejscu w obu katalogach jest zbieżna. Różnice wynikają albo z faktu, że nie było ich w kolekcji w momencie pakowania, albo znajdują się u Sewergina z inną identyfikacją – być może na podstawie własnych badań przypisał je inaczej. Część opisanych przez Sołtyka „kamieni szlachetnych” mogła trafić do skrzyni 33, gdzie weszły w skład okazów „gabinetu sztuki”. Por. I. Arabas, L. Bondar, L. Czechowicz, *Nie tylko kurs historii naturalnej. Księżnej Anny Jabłonowskiej zbiór „wszystkich przedmiotów dociekań rozumu człowieka”*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2021, t. 66, z. 1, s. 137–160.

112 W oryginale użyto „agathes herborisées”. Ta sama definicja „herborisée” jest podana poniżej dla chalcedonu; u Sewergina odpowiada to „chalcedonowi z dendrytami” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Tak więc tutaj „herborisée” należy rozumieć jako „z dendrytami”.

113 U Sewergina jest „opalowy agat” (skrzynie nr 5, 6 i 7).

114 U Sewergina jest to pozycja „agat syberyjski – 1” (skrzynie nr 5, 6 i 7).

115 U Sewergina dwa wpisy „jaspis-agat” i „syberyjski ametyst” jeden po drugim (skrzynie nr 5, 6 i 7). Biorąc pod uwagę, że kolejne pozycje katalogów francuskiego i rosyjskiego pokrywają się w swojej kolejności, można sądzić, że wkradł się tu błąd przy opracowywaniu (lub kopiowaniu) inwentarza rosyjskojęzycznego i nie powinno być dwóch wpisów, ale jeden odpowiadający francuskiemu wpisowi w katalogu „syberyjski jaspis-agat-ametyst – 1”. Chodzi tu o jakiś kwarc (być może fioletowy), którego nie można było dokładnie zidentyfikować. Nie można również wykluczyć opcji, gdy ametyst tworzy się na agacie w jednym okazie.

116 Ta i kolejne cztery pozycje katalogów francuskiego i rosyjskiego są całkowicie zbieżne.

117 „Agat Circéin” – tak okaz nazwał Sewergin (skrzynie nr 5, 6 i 7). Por. przyp. 83.

118 U Sewergina też termin „matryca”.

119 U Sewergina: „agat z żelaznymi żyłkami w macy” (skrzynie nr 5, 6 i 7).

120 Ta i kolejne cztery pozycje pokrywają się z nazwami z pozycji spisu skrzyń nr 5, 6 i 7 u Sewergina (w inwentarzu rosyjskojęzycznym próbki 1 i 2 oraz 3 i 4 mają zmienione miejsca). Jednocześnie istnieje pewna niejednoznaczność w oznaczeniu liczby: w inwentarzu Sewergina wszystkie te próbki są wskazane w liczbie 1 sztuka, podczas gdy „akwamaryny”, a także „ametysty” u Sołtyka to liczby mnożne.

121 Apatyt nie jest rodzajem berylu, ale ze względu na jego zewnętrzne podobieństwo mógł być tak wówczas opisany. Specyfikę okazu odzwierciedla jego nazwa, która pochodzi od greckiego *apatē* – oszustwo.

122 W oryginale podkreślenie *vide*.

123 Por. przyp. 152. Odniesienie do pozycji „awanturyn z Syberii lub minerał słońca lub asteria”. Opierając się na wpisie Sewergina dotyczącym skrzyń 5, 6 i 7: „awanturyn syberyjski – 2”, można tu przyporządkować we francuskim katalogu te dwa wpisy. Prawdopodobnie wpis dotyczy szafiru korundowego – „gwiazdny szafir” (nie awanturynu).

124 U Sewergina jest jeden „awanturyn cejloński” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Grigorij Kiryłowicz Razumowski (1759–1837) w swojej książce o kamieniach szlachetnych opisał dwa rzadkie okazy, które widział, jeden należał do hrabiego Sołtyka z Krakowa, drugi został sprzedany w Wiedniu w 1825 r. za niezwykle wysoką cenę. Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy rzeczywiście miano na myśli „syberyjski awanturyn”; za: M.I. Pyläev, *Dragocennye kamni. Iz svojstva, mestonahozhenie i upotreblenie*, Moskwa 1888 (reprint 1990), s. 199.

Awanturyn z Syberii lub minerał słoneczny lub Asterie.
 Awanturyny żółte. [Bardzo piękne, ale prawdopodobnie fałszywe].
 Awanturyny brązowe. [Bardzo piękne, ale prawdopodobnie fałszywe]¹²⁵.
 Kamień z Cejlonu niebieski przypominający labrador.
 Jeszcze inny kamień z Cejlonu zielony imitujący labrador¹²⁶.
 Chalcedony około stu różnych sztuk¹²⁷.
 Chalcedon barwy szafiru z Syberii.
 Chalcedon dendrytowy¹²⁸ ze Szwecji.
 Chalcedon niebieski grudkowaty na bazalcie, ze słynnej góry bazaltowej Géans na Islandii¹²⁹.
 Karneole¹³⁰ około 150 sztuk w różnych odcieniach.
 Karneol z Wielkiego Tybetu.
 Chryzolity.
 Chryzoprazy¹³¹.
 Kryształ niebieski z wyspy Cypr.
 Kryształy rubinowe¹³².
 Kryształ zielonkawy z Indii Wschodnich.
 Cyjanit ze swoimi krystalizacjami¹³³, kamień przypominający szafir w kolorze niebieskiego nieba, nowoodkryty przez pana de Saussure. Ma 4 ścianki o długości około kciuka, o szerokości prawie trzech linii¹³⁴.
 Diament nieoszlifowany, czarny ze swoimi krystalizacjami.
 Diamenty z krystalizacją w minerale.
 Diamenty z Syberii.
 Diamenty z Borholmu.
 Szmaragdy w różnych odcieniach¹³⁵.
 Szpat polny znany pod nazwą labrador, różnych rodzajów.
 Szpat polny z Ingermanii[?] zbliżony do labradoru¹³⁶.
*Giraso*¹³⁷.
 Granaty trzydzieści różnych gatunków¹³⁸.
 Jaspis heliotropowy zielono-niebieskawy.
 Hiacynty w znacznej liczbie.
 Hiacynt wschodni ze swoją krystalizacją¹³⁹.

- 125 Awanturyny żółte i brązowe połączone są kłamrą, a fraza umieszczona w nawiasach kwadratowych zapisana jest raz – za nawiasem klamrowym. Sewergin nie precyzuje, wymienia tylko „dwa awanturyny, ciemny i żółty” (skrzynie nr 5, 6 i 7).
- 126 Tej i poprzedniej pozycji odpowiada u Sewergina „krzemień podobny do labradoru – 1. Podobny kamień – 1” (skrzynia nr 5, 6 i 7, włączone do skrzyni nr 12).
- 127 Liczba chalcedonów w tym i trzech kolejnych wpisach pokrywa się z liczbą wskazaną w inwentarzu skrzyń nr 5, 6 i 7 u Sewergina.
- 128 U Sewergina skrzynie nr 5, 6 i 7.
- 129 W oryginale „la fameuse mantagne Basaltique des Géans en Islande”. Do pisowni oryginału wkradło się wiele błędów; wpis dotyczy tak zwanej Grobli Olbrzymów w Irlandii Północnej – pomnika przyrody – formacji składającej się z bazaltowych kolumn, wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
- 130 U Sewergina (skrzynie nr 5, 6 i 7): „151 karneoli”.
- 131 U Sewergina: „chryzoprazów – 2” (skrzynie nr 5, 6 i 7).
- 132 U Sewergina ze znakiem zapytania (skrzynie nr 5, 6 i 7).
- 133 W oryginale „avec sa cristallisation” – „z jego krystalizacją” to pojęcie, które pojawia się wielokrotnie i oznacza naturalne kryształy (kryształy idiomorficzne) o charakterystycznych idiomorficznych ścianach. Według Sewergina zastosowano formę, która w tłumaczeniu brzmi „skryształowana”. Dalej zachowuję dosłowne tłumaczenie.
- 134 Linia – dawna jednostka miary (1 linia – 2,256 mm).
- 135 W katalogu rosyjskojęzycznym nie ma wzmianek o diamentach i szmaragdach.
- 136 Należy ten wpis skorelować z opisem Sewergina skrzyni nr 8. Nie ma bezpośredniej korespondencji z czterema pozycjami labradoru, które wymienione są w inwentarzu Sewergina.
- 137 Być może niebieski opal.
- 138 Por. przyp. 85.
- 139 W inwentarzu rosyjskojęzycznym w skrzyni nr 40 znajduje się pozycja „34) Skryształowany hiacynt”.

Jadeit, kamień, który zawiera agat.
 Jadeit lub kamień z Amazonki¹⁴⁰.
 Jaspis zielony przezroczysty dendrytowy z Przylądka¹⁴¹.
 Jaspis – Agat – Ametyst¹⁴² z Syberii.
 Jaspisy różnych gatunków dużo próbek¹⁴³.
 Labrador patrz wyżej szpat polny.
 Labrador wspaniały, który przewyższa pięknnością opale.
 Leberstein – patrz kamień wątrobowy¹⁴⁴.
 Oculus mundi¹⁴⁵ „oko świata” kamień, który zanurzony w wodzie staje się opalem.
 „Kocie oczy” wiele¹⁴⁶.
 Onyksy w wielkiej liczbie¹⁴⁷.
 Opale znaczna liczba i kilka dużych¹⁴⁸.
 Opale w swojej matrycy.
 Opal srebrny patrz kamień księżycowy.
 Retynit. *Lapis piceus*. Zawiera agat i imituje brązowy opal. Zauważyć trzeba, że wśród 22 sztuk są opale, *Ocilo du monde*, *Ocuis de chat* i *Pechstein*¹⁴⁹.
 Peridot wschodni i inny zachodni.
 Kamień amazoński lub jadeit z Syberii¹⁵⁰
 Kamień wątrobowy lub *Leberstein*¹⁵¹.
 Kamień księżycowy lub opal srebrny.
 Kamień sadzy zobacz smółowiec¹⁵².
 Kamień słoneczny zobacz awanturyn z Syberii lub *Astérie*¹⁵³.
 „Kamienie octowe” nadzwyczaj rzadkie nowoodkryte. Pochodzą z Porto-Bello. Umieszczone na spodeczku z octem w małej odległości od siebie przyciągają się i poruszają się jeden po drugim.
 Kamień octowy podobny do poprzedniego, ale znaleziony na Litwie¹⁵⁴.
 Praz z Italii na kwarco.
 Kryształ górski w kolorze szmaragdowym¹⁵⁵. Można zobaczyć w tej kolekcji ponad 150 sztuk, pomiędzy którymi są okazy onyksu, sardonyksu i prazu¹⁵⁶.
 Rubiny. Należy zauważyć, można je znaleźć również w dużej liczbie: kamienie szlachetne wschodnie w tej kolekcji z ich krystalizacjami.

140 „Jadeit” jest rozumiany jako jadeit, podczas gdy „kamień amazoński” to amazonit, skałen występujący na terenie USA, Brazylii, Kanady, Meksyku, Niemiec, Syberii, w Polsce znany z Karkonoszy. Popularną barwą tego minerału jest zielony, zielonkawoniebieski i niebiesko-zielony. W tym miejscu chodzi o amazonit.

141 Przylądka Dobrej Nadziei.

142 Analogiczny zapis w przyp. 114.

143 Sewergin wskazał liczbę próbek: „jaspisy – 154” (skrzynie nr 5, 6 i 7).

144 Por. przyp. 65.

145 U Sewergina: „oko świata – 2” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Por. przyp. 86.

146 U Sewergina: „kocie oczy – 15” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Odmiany minerałów z optycznym efektem kociego oka (kocie oko chryzoberylowe, kwarcowe, turmalinowe itd.).

147 Ta pozycja odpowiada zapisowi inwentarza skrzyni nr 4 „onyks – 40”. W spisie skrzyń nr 5, 6 i 7 znajduje się pozycja „onyksy, sardonyksy, ametysty itp. – 150”, która odnosi się raczej do następującego francuskiego wpisu w katalogu: „w tej kolekcji ponad 150 sztuk, pomiędzy którymi są okazy onyksu, sardonyksu i prazu”. Por. przyp. 155.

148 Wszystkie opale u Sewergina są uwzględnione w jednym wpisie „opale, bardzo małe – kilka” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Wydaje się, że w momencie pakowania było ich mniej niż uwzględnia francuski katalog.

149 Powtórzone minerały.

150 Por. przyp. 139.

151 Por. przyp. 65.

152 Sewergin wskazuje łącznie 19 próbek, które nazywa „kamieniami żywicy” (skrzynie nr 5, 6 i 7). Por. przyp. 87.

153 Por. przyp. 122.

154 W katalogu Sewergina znajduje się jedna pozycja (skrzynia nr 40): „100” tak zwany krakowski kamień octowy”.

155 Okaz nie został zidentyfikowany. Być może praz, rzadka odmiana chalcedonu.

156 Por. przyp. 146.

Rubiny lekko czerwone.
 Rubiny zachodnie z Hiszpanii ze swoimi krystalizacjami¹⁵⁷.
 Szafiry różnych gatunków i odcieni¹⁵⁸.
 Sardonyks. Zauważyliśmy już, że jest ich bardzo dużo¹⁵⁹.
 Topazy w wielkiej liczbie i różnorodnej jakości.
 Topazy szare i żółte krystaliczne z kopalń miedzi w Hiszpanii.
 Topazy dymne¹⁶⁰ z gór Uralu.
 Turmaliny sześć kawałków.
 Turmalin szlifowany kolor fasetowo.
 Turmalin w swojej matrycy.
 Turmalin złożony z bazaltu i zeolitu.
Inne minerały godne uwagi
 Różnych gatunków.
 Adular ze św. Gotarda okaz odkryty przez p. Pini¹⁶¹ z Mediolanu.
 Adular z szpatem brązowym wapiennym.
 Adular wiele minerałów polerowanych¹⁶².
 Dolomity minerały bardzo fosforyzujące jeden z Dauphiné odkryte przez komandora de Dolomieu¹⁶³; inne ze Szwajcarii odkryte przez p. de Saussure¹⁶⁴.
 Geody bezwodne minerały zawierające wewnątrz wodę¹⁶⁵.
 Lapis lazuli trzydzieści różnych kawałków¹⁶⁶.
 Kamień krzyża¹⁶⁷ szerlit gliniasty¹⁶⁸, który przelamany przedstawia krzyż¹⁶⁹.
 Mineral sprężysty z Brazylii¹⁷⁰.
 Mineral tłusty mydlany steatyt dendrytowy z Sycylii¹⁷¹.
 Mineral fosforowy boloński¹⁷².
 Trapp polerowany¹⁷³. Trap ze Szwajcarii z kwarcem¹⁷⁴.
 Zeolity około dwudziestu gatunków.
 Zeolit islandzki.
 Zeolity z Wysp Owczych.
 Zeolity piramidowe na bazalcie z Wezuwiusza.
 Zeolity z minką i piaskiem srebrnym z kantonu Vale w Szwajcarii.
 Zeolit z piaskiem wapiennym z Alp¹⁷⁵.
*Pierre à champignon*¹⁷⁶.

157 U Sewergina jest tylko jeden rubin ze znakiem zapytania (skrzynie nr 5, 6 i 7). Nie ma innych bezpośrednich odniesień do rubinów. Por. przyp. 88.

158 Por. przyp. 90.

159 Por. przyp. 146.

160 W inwentarzu Sewergina są trzy próbki topazu: „topaz”, „szary topaz”, „zadymiony topaz” (skrzynie nr 5, 6 i 7).

161 Ermenegildo Pini (1739–1825) – włoski przyrodnik i geolog.

162 Zbiega się z liczbą wskazaną przez Sewergina: „adularia – 3” (skrzynia nr 4).

163 Déodat Grate de Dolomieu (1750–1801) – francuski mineralog, od którego pochodzi nazwa dolomit.

164 U Sewergina: „dolomity tak zwane – 2” (skrzynia nr 4).

165 Tzw. enhydros (również „hydrolity”, „kamienie wodne”) – przezroczyste geody wypełnione wodą. Sądząc po kontekście, są one wskazane w katalogu Sewergina przy opisie skrzyni nr 4: „geody – 2”.

166 Sewergin wymienia łącznie 49 próbek „lapis lazuli” (skrzynia nr 4).

167 U Sewergina jest „kamień krzyża” (skrzynia nr 4). Por. skrzynia nr 40: „21) Kryształy krzyżowe z Harzu”.

168 W oryginale: „schorl argilleux”.

169 Por. przyp. 76.

170 Sewergin, opisując skrzynię nr 4, wspomina: „zwykły piaskowiec, pod nazwą sprężysty”.

171 Sewergin opisał w inwentarzu skrzyni nr 40: „123) Steatyt z dendrytami”.

172 Por. przyp. 77.

173 Porfir granitowy (skała magmowa żyłowa twarda) polerowana.

174 U Sewergina skrzynia nr 4. Por. przyp. 78.

175 W inwentarzu Sewergina łączna liczba zeolitów w skrzyni nr 4 wynosi 35. W inwentarzu skrzyni nr 40 znajdują się jeszcze dwie pozycje: „25) Zeolit wykrystalizowany” i „30) Strumień zeolitu”.

176 Nie udało się zidentyfikować; być może minerał w kształcie grzyba.

IX. Skały złożone

Azbest z Toskanii.

Azbest jest pięćdziesiąt gatunków¹⁷⁷.

Kawalek całunu starożytnego azbestowego.

Papier, ręcznik itp. z azbestu.

Ciało skamieniałe lub ciało górskie, gatunek azbestu¹⁷⁸.

Kryształ z miką i szperlitem¹⁷⁹ przypominający opal.

To fragment kryształów uderzonych przez piorun pochodzących z lodowca w Sabaudii.

Kryształy kwarcu z szperlitem wapiennym¹⁸⁰ krystaliczny na wierzchu i szpat na granicy z Mont Blanc.

Kryształy górskie z różnych krajów i bardzo zróżnicowane¹⁸¹. Jest ich wystarczająco dużo, by stworzyć znaczące i bardzo ciekawe studium i nie tylko z pojedynczych próbek, ale także z całych brył rzadkiego rozmiaru.

Szpat polny¹⁸² brunatny z miką zielonkawą i trochę szperlitu z Mont Blanc.

Szpat polny z szperlitem i wrostkami zielonymi¹⁸³ z Mont Blanc z południowej strony stoku.

Szpat polny krystaliczny z szperlitem czerwonym i odrobiną miki zielonej i czarnej z Mont Blanc¹⁸⁴.

Gnejs lub knejs dwadzieścia różnych gatunków¹⁸⁵.

Granit więcej niż sto gatunków¹⁸⁶.

Granit bardzo rzadki ze szpatem błyszczącym zielonkawą gładki ze Szwajcarii.

Granit z Góry św. Gotharda z Iśniącym szpatem polnym w gładkiej brekcji.

Mika srebrna, szperlit i granat z wysokich szwajcarskich Alp¹⁸⁷.

Mika krystaliczna z kryształami przypominającymi rubiny z Alp.

Mika zielona, biała i czarniawa krystaliczna z polnym szpatem i szperlitem czerwonym z Mont Blanc.

*Murgstein*¹⁸⁸.

Minerały marglowe jedenaście gatunków¹⁸⁹.

„Kamienie świńskie”, dziewiętnaście gatunków¹⁹⁰.

Kamień fioletowy¹⁹¹ z kwarcem i szpatem z kopalń cyny w Anglii.

Porfir czerwony, brunatny, żółty, różnych odcieni zakończony szpatem zielonym, czarnym, pięćdziesiąt gatunków¹⁹².

177 Sewergin ma uogólniającą pozycję: „azbest i amianth – 50” (skrzynia nr 4). Ponadto azbest jest wskazany w „pierwszym dodatku” – w inwentarzu skrzyni nr 22: „duża ilość azbestu”.

178 Chodzi o odmiany palygorskitu.

179 W przypadku tej pozycji Sewergin ma dokładniejszą identyfikację: „kryształ górski z szperlitem” (skrzynia nr 4).

180 Kalcyt. Wpis ten odpowiada pozycji w inwentarzu Sewergina – skrzynia nr 4: „kwarc ze znanym szpatem – 1”.

181 W katalogu Sewergina podana jest liczba: „kryształy górskie – 29” (skrzynia nr 4).

182 Skaleń.

183 W oryginalnym dokumencie jest „cheveux verds”, ale być może oznacza to „cheveux de Vénus” – włosy Wenus, kryształ górski.

184 U Sewergina ta i dwie poprzednie pozycje odpowiadają wpisowi inwentaryzacyjnemu dla skrzyni nr 8: „skaleń, brązowy z miką – 1. Skaleń z zielonym szperlitem – 1. Skaleń z szperlitem – 1”.

185 Podobnie u Sewergina (skrzynia nr 8).

186 U Sewergina granity (zarówno w tej pozycji, jak i w dwóch pozycjach niżej) są brane pod uwagę razem: „granity – 100” (skrzynia nr 8).

187 Ta i kolejne dwie próbki z miką nie zostały odnalezione w inwentarzu Sewergina jako osobna pozycja.

188 Ten sam minerał jest wymieniony poniżej w kombinacji „Stellstein i Murgstein”; Sewergin nazwał tę pozycję „skałą mikową” (skrzynia nr 9).

189 Sewergin wskazał 20 sztuk (skrzynia numer 8), jeśli nie jest to błąd kopiowania (kopiowanie numeru z wiersza poniżej).

190 Por. przyp. 96.

191 W rękopisie inwentarza w języku francuskim jest niezgodność między liczbą rzeczownika a przymiotnikiem: „pierres violette”. U Sewergina jedna próbka (skrzynia nr 8).

192 U Sewergina w inwentarzu ta sama liczba (skrzynia nr 8).

Kwarc wyjątkowo rzadki z Węgier, krystaliczny z markazytami i brunatnym krystalicznym żelazem w formie rogu na kwarcu pomiędzy markazytami¹⁹³.

Skąła spoista lub pudding około dwudziestu czterech gatunków¹⁹⁴.

Skąła w formie rogów lub *Hornstein* dwadzieścia sześć gatunków.

Łupek lub drobny łupek, trzydzieści gatunków¹⁹⁵.

Skoryl zielony krystaliczny na kwarcu ze szczytu Mont Blanc¹⁹⁶.

Skoryl żelazisty w formie ośmiościanu¹⁹⁷ z kryształem, szpatem polnym i steatytem, zielony z gór Sabaudii.

Skoryl krystaliczny zielony na kwarcu wymieszany z szpatem polnym z Góry St. Gothard.

Skoryl czerwony na kwarcu z polnym szpatem z Mont Blanc.

Skoryl zielony i biały na zielonym z szpatem polnym z miką z Mont Blanc.

Skoryl turmalinowy krystaliczny na kwarcu i szpat polny z miką z Św. Gotharda.

Skoryl czarny na kwarcu z Saksonii.

Skoryl turmalinowy w granicie ze Szwajcarii.

Szpat sześciokątny z orpimentem nowo odkrytym w górach Harzu.

Szpat podwójny z azbestem.

Szpat wapienny z zeolitem z gór Harzu.

Steatyty, minerały skruszone więcej niż sto gatunków¹⁹⁸.

*Steilstein*¹⁹⁹ i *Murgstein*²⁰⁰ 20 gatunków.

Talk i mika około 50 gatunków²⁰¹.

Zielony talk z żelazistym minerałem szpatowym, szpat wapienny, steatyt i wolfram, rzadkie okazy zmieszane – z Góry Św. Gotharda.

Talk szkocki.

X. Metale i półmetale

Złoto.

Czterdzieści jeden różnych z kopalń złota.

Złoto z kopalń meksykańskich na mało znanej matrycy nazwanej przez Hiszpanów *Abroniae*.

Takie samo złoto po amalgamacji.

Samородki złota z rzek Meksyku.

Minerały żelaza i złota wydobywane z kopalń wulkanicznych, jak zapewnia się nas z Peru.

Złoto i markazyty polerowane z Węgier.

Minerały złota na granicy z Salzburga²⁰².

Skrzynia nr 9

Steatyty²⁰³ – 100.

Skąła mikowa – 20.

Talk i mika – 50.

Rudy złota – 42.

Platynowa sztabka – 1.

Rudy srebra – 119.

Rudy miedzi – 180.

[Ogółem:] 502.

193 U Sewergina, sądząc po sekwencji, jest pozycja: „kwarc z markazytem i brązowym żelazem – 1” (skrzynia nr 8).

194 U Sewergina – 25 (skrzynia nr 8); możliwe, że pozycja „Murgstein” jest zawarta w tej liczbie (por. przyp. 161).

195 U Sewergina jest ta sama liczba: „łupki – 30” (skrzynia nr 8).

196 Wszystkich szeralitów (w różnych kombinacjach) tego zbioru u Sewergina jest łącznie 11 (skrzynia nr 8). Wydaje się, że dalsze nie są uwzględnione w katalogu Sewergina.

197 Nie ma skorylu (szeralitu) w formie ośmiościanu, ale może chodzić o buergeryt, który także nie występuje w formie ośmiościanów, ale może tworzyć kryształy izomorficzne z elbaitem. W tym przypadku przy nieco zniszczonych słupkach może przypominać ośmiościan (choć nim w rzeczywistości nie jest).

198 U Sewergina odpowiadająca pozycja: „steatyty – 100” (skrzynia nr 9).

199 Por. przyp. 197.

200 Por. przyp. 185.

201 U Sewergina: „talk i mika – 50” (skrzynia nr 9). Kolejne dwie pozycje francuskiego katalogu najwyraźniej wprowadziły całkowitą liczbę jako przykłady próbek talku, podobnie jak w przypadku metali – patrz niżej.

202 U Sewergin jest jedna pozycja: „rudy złota – 42” (skrzynia nr 9). Nie można założyć, że lista próbek złota we francuskim katalogu znajduje się wśród próbek wskazanych w pierwszej pozycji: oprócz wypisu o rudach złota dla skrzyni nr 9 u Sewergina są jeszcze dwie pozycje w skrzyni nr 40: „31) Bogate złoto rodzime w kamieniu żelaznym brązowym [...]”. 101) Obfite złoto rodzime na kamieniu żelaznym”. Oznacza to, że całkowita liczba próbek złota wymienionych przez Sewergina wynosi 44. Być może do czasu zapakowania kolekcji nie wszystkie próbki były na swoim miejscu.

203 Por. przyp. 173.

Platyna.
 Duży kawałek platyny wagi około połowy marki²⁰⁴.
 Srebro.
 Sto dziewiętnaście próbek rudy srebra²⁰⁵.
 Krystaliczna ruda srebra²⁰⁶ z Anglii.
 Samorodek srebra na szpacie wapiennym z Baden.
 Ruda srebra bardzo piękna i bardzo bogata z Sabaudii.
*Weissgulden*²⁰⁷, tak zwane srebro z blendą i markazytem, wszystko krystaliczne, nowoodkryte w górach Harzu.
 Srebro z Harzu nazwane masłem srebrnym, *Butter-Milch-Silber*²⁰⁸.
 Ruda srebra z górnego Savigne w Sabaudii krystaliczna z ołowiem, na kryształach kwarcu.
 Ruda srebra w swojej matrycy, z Meksyku.
 Srebro z tej samej rudy po amalgamacji.
 Srebro w formie rogu²⁰⁹ z Saksonii.
 Srebro z erupcji wulkanicznej na Sycylii.
 Srebro rodzime w dendrytach²¹⁰ w szpacie ciężkim białym z Saksonii blisko Fryburga.
 Srebro w formie cienkich włosów²¹¹ z czerwoną rudą srebra na szpacie ciężkim. Z Saksonii.
 Samorodek srebra w dużej fasetowej galenie. Z Saksonii.
 Ruda srebra w formie pióra na łupku kwarcu.
 Srebro dendrytowe z Annabergu²¹².
 Brązowa, ruda srebra w formie pióra.

Miedź

Sto osiemdziesiąt próbek różnych rud miedzi²¹³.
 Samorodek miedzi z Montauto w Toskanii.
 Ruda miedzi z Montieri w Toskanii.
 Ruda miedzi z Servezza w Toskanii.
 Miedź „saliné” z rudą „hepatique” z Pirenejów.
 Miedź szklista.
 Samorodek miedzi krystalicznej z Anglii.
 Miedź markazytowa rzadka z gór Harzu, określona jako naturalne górskie zwierciadło.
 Miedź „surowa”, bardzo bogata ze Szwecji.
 Ruda miedzi w formie dużego podgardla gołębia, bogata i ze złotem z Ameryki Hiszpańskiej.
 Samorodek miedzi z ochrą miedzianą, czerwona krystaliczna, bardzo rzadka z Banatu²¹⁴.
 Miedź krystaliczna bardzo rzadka i bardzo bogata z gór Harzu.
 Malachity z Syberii²¹⁵.
 Ruda miedzi krystaliczna na łupku szpatowym z Fryburga.

Skrzynia nr 10

Rudy żelaza, tutaj jest magnez – 258²¹⁶.
 Mangan, pod kolejnymi numerami – 25.
 Pręty magnetyczne w specjalnym pudełku – 6.
 Dwa kolejne sztuczne magnesy – 2.
 Kolejny źle oprawiony – 1.
 [Ogółem:] 292.

Skrzynia nr 11

Rudy cyny – 38.
 Ołowiu – 102.
 Rteci – 27.
 Antymonu – 30.
 Arsenu – 21.
 Bizmutu – 16.
 Kobaltu – 64.
 [Ogółem:] 338²¹⁷.

Skrzynia nr 12

ze znakiem NB.
 Rudy niklu – 21.
 Rudy cynku – 42.
 Piryków – 35.
 Reńskie minerały lub krzemienie – 152.
 [Ogółem:] 250.

W tej samej skrzyni znajdują się skrzynie nr 5, 6 i 7.

204 Marka – w Europie od średniowiecza miara masy metali szlachetnych (połowa funta). Ta próbka platyny jest również wskazana przez Sewergina (skrzynia nr 9).

205 Oprócz pozycji w inwentarzu skrzyni nr 9 „rudy srebra – 119”, u Sewergina są jeszcze trzy pozycje w spisie skrzyni nr 40: „27) Srebro rodzime [...]. 132) Obfite włochate srebro z Freibergu [...]. 133) Srebro rodzime [...] z Norwegii”.

206 Srebro rodzime.

207 Proustyt.

208 Chlorargyryt (rogowe srebro).

209 Pirargyryt.

210 Srebro rodzime, forma dendrytyczna (drzewo srebrne).

211 Srebro rodzime w postaci włosówowatych kosmyków. W inwentarzu Sewergina skrzynia nr 40, poz. 132.

212 Dawny region Saksonii.

213 Podobnie jak w opisach rud złota i srebra, oprócz pozycji w inwentarzu skrzyni nr 9 „rudy miedzi – 180”, Sewergin ma jeszcze dwie pozycje w inwentarzu skrzyni nr 40: „105) Pędzel miedzianych kryształków wapiennych[...] [...] 125) Rudy miedzi rubinowej”. Pozycja 28 z tej skrzyni odpowiada wpisowi z sekcji XIII – „odciski” (patrz niżej).

214 Banat to historyczny region w Europie Środkowej, część Węgier, Rumunii i Serbii.

215 W inwentarzu Sewergina (w skrzyni nr 40) malachit syberyjski jest wyraźnie wskazany: „17) Polerowany malachit syberyjski”.

216 W dokumencie ostatnia cyfra jest niewyraźna, została poprawiona; katalog francuski podaje liczbę 256.

217 Po zsumowaniu 298.

Samorodek miedzi „cementowy” z Attenbourg²¹⁸.
 Bogata ruda miedzi, zwana „kamieniem z Armenii”²¹⁹.
 Miedź w formie piór z Azur²²⁰.
 Miedź rubinowa²²¹ z Meksyku.

Żelazo

Dwieście pięćdziesiąt sześć próbek rudy żelaza²²².
 Żelazo „pawi ogon”²²³.
 Ruda żelaza z wyspy Elba.
 „Odpady” żelaza²²⁴ z kopalń syberyjskich.
 Żelazo w małych rurkach lub żelazo „flecik piaskowy”²²⁵.
 Samorodek żelaza dendrytowy z Rosji.
 Samorodek żelaza z jaspisem.
 Błyszczące krystaliczne białe żelazo z samorodkiem srebra, bardzo bogate z Pirenejów.
 Żelazo czyste wulkaniczne z Italii.
 Żelazo z kwiatem²²⁶.
 Żelazo krystaliczne z Anspach²²⁷ z naturalnym kawałkami tzw. „Schrot-eisen”.
 Żelazo ośmiościenne w łupkach nowoodkryte w Salzburgu.
 Żelazne pąki z buccinitami z Sabaudii „Rognons de fer avec buccinites”²²⁸.
 Żelazo bardzo rzadkie z Raunitz²²⁹ na Węgrzech.
 Ruda żelaza stalaktyczna bardzo rzadka z krainy Nassau Weilbourg²³⁰ (Hesji, Weilburg).
 Samorodek żelaza krystaliczny czerwony z Kolonii.
 Ruda żelaza brunatna w formie dendrytów z Saksonii.
 Ruda żelaza szpatowa i krystaliczna na łupku kwarcu z Saksonii.
 Etyty minerały żelazne, puste w środku z ruchomym jądrem, o różnych kształtach i rozmiarach, popularnie zwane „kamieniami orła”²³¹.
 Magnez dwadzieścia pięć gatunków²³².
 Dwanaście kawałków rudy magnezu.
 Kilka magnezów obrobionych i kilka sztucznych²³³.

Cyna

Trzydzieści osiem próbek rudy cyny²³⁴.
 Ruda cyny z ametystem z Friedrichsdorf²³⁵ w Saksonii.
 Ruda cyny z talkiem.

218 Dawna nazwa wsi Drużba na terenie współczesnego obwodu kaliningradzkiego.

219 „Kamień ormiański” to prawdopodobnie dawna nazwa *lapis lazuli*.

220 Miejscowość we Francji.

221 Sewergin (skrzynia nr 40, poz. 125): „ruda miedzi rubinowej”. U Sołtyka: „cuiivre rubine”.

222 U Sewergina w skrzyni nr 10: „rudy żelaza, tutaj jest magnez – 258”.

223 „Pawi ogon” odnosi się do efektu optycznego.

224 Koagulant rudy żelaza.

225 Prawdopodobnie getyt, zwany rudą żelaza igłowego, ponieważ tworzy kryształy w postaci kolumn i małych igieł; „piaskowy” może wskazywać na kolor żółty lub żółto-brązowy.

226 Tak zwane żelazne kwiaty – odmiana aragonitu lub żelaznej róży – promieniście łuskowatym nagromadzeniu hematytu.

227 Miasto w Prusach.

228 Buccinity to rodzaj skamieniałych muszli, które wyglądają jak fajki (z łac. *buccina* – fajka).

229 Niezidentyfikowane miejsce.

230 W dokumencie „Nassau”, co wydaje się być błędem kopiowania.

231 „Kamień orła” – skała krzemionkowa lub gliniasto-żelazowa.

232 Minerale manganu, które do XIX w. były uznawane za rodzaj magnetycznej rudy żelaza. U Sewergina wymienione w inwentarzu (skrzynia nr 10): „mangan, pod kolejnymi numerami – 25”.

233 Sewergin wskazał 9 magnezów (skrzynia nr 10): „pręty magnetyczne w specjalnym pudełku – 6; dwa kolejne sztuczne magnesy – 2; kolejny źle oprawiony – 1”.

234 U Sewergina w inwentarzu skrzyni nr 11 (102). W inwentarzu skrzyni nr 40 wskazane są trzy próbki.

235 W oryginale „Friedrichs Dort” – błąd ortograficzny w ostatniej literze.

Cyna krystaliczna z Saksonii, z żółtym i białym wolframem na gnejsie.

Ołów

Sto dwie próbki ród ołowiu²³⁶.
Ruda ołowiu zielona z Brigau²³⁷.
Ruda ołowiu z Pietra-Santa w Toskanii.
Ołów krystaliczny na talku szpatowym z Anglii²³⁸.
Ołów krystaliczny półprzezroczysty szkocki.
Ołów czysty z Księstwa Cleves.
Ołów żółty krystaliczny w formie sześcianu z Karyntii.
Ołów i srebro krystaliczne nowoodkryte w Hohenger-
nyk²³⁹.
Ołów biały krystaliczny.
Ołów piramidowo krystaliczny z Anglii.
Połyskująca zwarta galena i w formie stalaktytu (so-
pleńca), zmieszane z brunatną blendą z Saksonii.
Kryształy ołowiu białego przezroczystego z Bleiber-
gen w Karyntii²⁴⁰.

Rtęć. Cynober

Dwadzieścia siedem próbek różnych rud rtęci²⁴¹.
Ruda rtęci naturalnej i kwiecisty²⁴² cynober.
Cynober na szpacie.
Surowa rtęć z cynobrem, z Nerczyńska na Syberii
zmieszana z żelazem i cynkiem.
Rtęć krystaliczna w przezroczystym cynobrze, z Wa-
lencji w Hiszpanii.
Samorodek cynobru pochodzący z Almadén²⁴³
w Hiszpanii.
Cynober i rtęć krystaliczna w formie rogu²⁴⁴ z wę-
głem, nazwane w rodzimej Styrii²⁴⁵ *Brand Erz*.

Antymon²⁴⁶ itp. Półmetale itp.

30 próbek rudy antymonu²⁴⁷.
Krystaliczny antymon szklisty w kolorze pawia.
Antymon w formie wełny z Węgier.
Antymon w małych czerwonych wiązках, odkry-
ty na Węgrzech.
Antymon na arsenikowym markazycie, bardzo rzad-
kiej bieli pochodzący z Sabaudii.
Szary i czerwony antymon na kwarcu z Saksonii.
Czerwony antymon w kwarcu, z Saksonii.
Dwadzieścia jeden próbek rudy arsenu²⁴⁸.
Czternaście próbek rudy bizmutu²⁴⁹.
Czerwona blenda²⁵⁰, fosforyzująca, na kwarcu, po-
chodząca z Saksonii.
Krystaliczna czerwona blenda, pochodząca z Anglii.
Blenda, prążkowana, żółta i „pozyskana”, bardzo
fosforyzująca, pochodząca z Kastylii.

236 Uwzględnione przez Sewergina w skrzyni nr 11 (38). W skrzyni nr 40 wskazano trzy próbki nr 113, 114, 116.

237 Bryzgowia – kraina historyczna w południowo-zachodnich Niemczech.

238 Fraza dopisana później.

239 Niezidentyfikowane miejsce.

240 Bleiberg to złożo ołowiuowo-cynkowe w Karyntii (Austria). U Sewergina skrzynia nr 40: „109) Żółty, wykrystalizowany świński szpat z Blaberg w Karyntii”.

241 Uwzględnione przez Sewergina z całkowitą liczbą 27 w inwentarzu skrzyni nr 11.

242 Czerwony.

243 W oryginalnym tekście „Almada”. Prawdopodobnie chodzi o Almadén w Hiszpanii, a nie Almadę w Portugalii.

244 Kalomel.

245 Region w Austrii.

246 W oryginale: „anlimeine”, co jest błędem, powinno być *antimoine* – antymon.

247 Uwzględnione przez Sewergina w skrzyni nr 11: „antymonu [rudy] – 30”. W tej liczbie powinno znaleźć się kolejne sześć pozycji.

248 Tak samo u Sewergina (skrzynia nr 11).

249 U Sewergina (skrzynia nr 11) jest 16.

250 Blenda cynkowa, czyli sfaleryt, który może być między innymi pomarańczowo-czerwony (blenda rubinowa) i żółty. Ta i trzy kolejne pozycje z katalogu francuskiego nie są wyraźnie wskazane w inwentarzu Sewergina.

Czarna krystaliczna blendra z kryształami kwarcu, galena z markazytem miedzi. Jest również nazywana uranitem.

Sześćdziesiąt cztery próbki rudy kobaltu²⁵¹.

Kobalt dendrytyczny z Hiszpanii.

Kobalt, zwany *Glans* – kobalt ze srebrem.

Kobalt i srebro z Norwegii.

Kobalt błękitny hiszpański z doliny Plan w Aragonii.

Kobalt zielony i czerwony hiszpański, z drobinami srebra.

Kobalt z Hiszpanii z złotonosnym miedzionikiem i żelazem szpatowym.

Kobalt bardzo rzadki z Hesji z odrobiną rtęci i miedzionikiem.

Kobalt dziany i komórkowy na szpacie czerwonym z Saksonii.

Kwiat kobaltowy²⁵² na kwarcu, z Saksonii.

Kwiat kobaltowy na matrycy łupkowej. Z Saksonii.

Gesell-Stein lub *Saxum fornacum* lub inaczej warstwowy kamień rogowy, inaczej łupek rogowy.

Miedzionikiel z Anglii.

Markazyt soczewkowany toskański.

Markazyt z wyspy Elba.

Markazyt z krystalizacjami i małymi ametystami, bardzo rzadki z Hiszpanii.

Mispikkel, biały piryt arsenowy w formie pryzmatów i pasemek. Z Saksonii.

Dwadzieścia jeden próbek z rudy niklu²⁵³.

Różne piryty około 120²⁵⁴.

Krystaliczny biały wolfram²⁵⁵.

Czterdzieści dwie próbki rudy cynku²⁵⁶.

XI. Produkty wulkaniczne²⁵⁷

Produkty Wezuwiusza z Królestwa Neapolu tworzą same w sobie kolekcję największą i najpełniejszą.

Jest podzielona na cztery główne klasy:

- Okazy niestopione i niestopione przez ogień.
- Okazy zmienione przez ogień, ale niestopione.
- Te mniej lub bardziej przetopione, którym nadajemy nazwę lawy.
- Zrodzone na różnych podstawach, po wyjściu z Wezuwiusza.

Każda klasa ma swoje działy, które zawierają dużą liczbę okazów, niektóre pozostałe takie jak wytworzył Wezuwiusz, inne w wypolerowanych czworokątach.

Liczba tych ostatnich przekracza czterysta. Oprócz tego, co zawiera ta kolekcja, istnieje jeszcze wiele innych produktów wulkanicznych. Zadowolimy się wskazaniem, co następuje:

- Kawalek wulkaniczny z Wysp Archipelagu polerowany z jednej strony.
- Naturalny wulkaniczny błękit pruski²⁵⁸ z Italii.
- Bazaltowa kula z Puy.

Skrzynia nr 13

Polerowane lawa – 470.

Lawa nieoszlifowana – 215.

[Ogółem:] 685.

Kolejne lawy – 15.

[Ogółem:] 700.

251 Dziesięć próbek kobaltu wymienionych poniżej jest prawdopodobnie wliczonych w podaną liczbę. U Sewergina: „kobaltu [rudu] – 64” w inwentarzu skrzyni nr 11.

252 Erytryn.

253 U Sewergina 21 w skrzyni nr 12.

254 W katalogu Sewergina nie znaleziono żadnej oczywistej analogii. W „pierwszym dodatku” (skrzynia nr 21) znajduje się pozycja: „różne rudy metali – 90”, chociaż, inwentarz tej skrzyni najprawdopodobniej nie ma nic wspólnego z próbkami wymienionymi w katalogu francuskim. Również w inwentarzu skrzyni nr 12 znajduje się wpis: „pirytów – 35” i dlatego w ten sposób można opisać te same próbki. Ilość wskazana w katalogu francuskim zbliża się do sumy rud i pirytów w katalogu rosyjskim.

255 Wykrzyknik znajduje się w tekście oryginalnym.

256 U Sewergina tak samo (42) w skrzyni nr 12.

257 W inwentarzu Sewergina są one wskazane jako zawartość skrzyni nr 13, w sumie 700 – jako polerowane i niepolerowane lawy.

258 Niebieskie kryształy soli żelaza.

- Bazaltowe lawy wulkaniczne pokryte szkłem chalcedonowym.
- Kula selenitu znaleziona wśród produktów wulkanicznych.
- Szkło wulkaniczne z góry Hekla²⁵⁹ lub *lapis obsidionalis* nazywany tak przez starożytnych.
- Bazały i szerylity około sześćdziesięciu gatunków²⁶⁰.

XII. Sole. Bituminy

Różne sole, kwasy, obojętne, zasady itp. osiemdziesiąt sześć różnych gatunków²⁶¹.

Naturalna sól amoniaku na swojej matrycy z Egiptu.

Tinkal z Persji lub ziemia²⁶² boraksu.

Nowo odkryty w Peru krystaliczny kamień borakso-
wy²⁶³.

Do tej klasy należy bardzo piękna kolekcja wytworów mineralnych z Wieliczki, a mianowicie soli kamiennej, która znajduje się tam we wszystkich stanach, w jakich jest spotykana, surowa, uszlachetniona, w kryształach, w stalaktytach, w kwiatach itp. Ten zbiór i towarzyszący mu przygotowany bardzo inteligentnie katalog zawierający siedemdziesiąt cztery okazy, to znaczy oprócz soli i minerałów [„kamieni i marmurów”], które się tam znajdują. Wszystko mieści się w przeznaczony do tego kasecie²⁶⁴. Oprócz próbek soli zawartych w tej kolekcji; zachowało się jeszcze wiele bloków i bryłek soli wydobytych z dawnych kopalni należących do Polski, niektóre przypadkowo zyskały niezwykle wygląd, inne z których wykonano różne wazy czy figurki²⁶⁵.

Płynna ropa naftowa, smoła górska²⁶⁶, węgla ziemnego²⁶⁷ dwadzieścia dwa gatunki.

Asfalt lub smoła z Judej²⁶⁸.

Smoła mineralna²⁶⁹ z Góry Liban.

Szary bursztyn²⁷⁰.

Bursztyn²⁷¹ różnych kolorów i bardzo zróżnicowanych gatunków, w tym kilka z owadami, ponad dwieście kawałków²⁷².

Siarka dwadzieścia gatunków, w tym kilka rzadkich i ciekawych²⁷³.

Skrzynia nr 14

Bazały i szerylity – 60.

Bursztyny – 168.

Żywice – 19.

Skały siarkowe – 17.

Próbki soli kuchennej – 65.

Witrio²⁷⁴ – 35.

Sole alkaliczne i średnie – 15.

[Ogółem:] 379.

259 Islandia.

260 Podobnie jest u Sewergina (60) w skrzyni nr 14.

261 Sole znajdują odzwierciedlenie w inwentarzu Sewergina w dwóch skrzyniach. W mniejszej liczbie: „witriole – 35. Sole alkaliczne i średnie[?] – 15” (skrzynia nr 14); w „pierwszym dodatku” jest jedna pozycja: „sole różnych kolorów – 10” (skrzynia nr 22).

262 Literówka w rękopisie.

263 Boraks w katalogu Sewergina nie jest wyszczególniony. Mógł wejść do soli.

264 U Sewergina skrzynia nr 15.

265 U Sewergina odpowiada wpisowi w skrzyni nr 14: „próbki soli kuchennej – 65”.

266 „Żywica górska” – dawna nazwa asfaltu.

267 Węgiel brunatny. W inwentarzu skrzyni nr 40 znajdują się trzy pozycje z węglem krakowskim (nr 69–71). Nie można powiedzieć z całą pewnością, czy odpowiadają one temu wpisowi, czy też wpisowi z sekcji XIII („Z królestwa roślin”) „węgiel”.

268 Bituminy i „smoła żydowska” to kolejna przestarzała nazwa asfaltu.

269 „Smoła mineralna” to także nazwa asfaltu. Nie można stwierdzić jaka jest różnica między próbkami żywicy, inaczej nazwanymi we francuskim katalogu. U Sewergina skrzynia nr 14.

270 Być może szara ambra (*Ambergris*) – wydzielina z przewodu pokarmowego kaszalota (*Physeter macrocephalus*).

271 Literówka w rękopisie.

272 Sewergin wskazał liczbę próbek bursztynu – 168 (skrzynia nr 14); dodatkowo (skrzynia nr 40) pozycje: „36) Bursztyn z insektami w liczbie 20”, „37) Cały ciąg nieczystego bursztynu” oraz „142) Bursztyn”.

273 U Sewergina w skrzyni nr 14: „skały siarkowe – 17”.

274 Zwyczajowa nazwa krystalicznych siarczanów niektórych metali dwuwartościowych.

XIII. Skamieniałości i odciski na minerałach**Królestwo roślin²⁷⁵**

Trzydzieści kawałków skamieniałego drewna różnych gatunków.

Siedemdziesiąt kawałków drewna agatyfikowanego²⁷⁶.

Skamieniały węgiel²⁷⁷.

Skamieniała kora brzozy.

Agatyfikowany pień drzewa.

Skamieniałe drewno w chalcedonie²⁷⁸ z Islandii.

Skryształowane skamieniałe drewno.

Krażek zagatyfikowanego drewna z jednej strony, pochodzące z Węgier.

Królestwo zwierząt

Czterdzieści pięć amonitów różnej wielkości, odciski w minerale lub skamieniałe i agatyzowanych, m.in. jeden o średnicy około 15 kciuków agatowy i polerowany, o niezwykłej urodzie. Niektóre w marmurze, inne zkrystalizowane.

Skamieniała rozgwiazda.

Skamieniałe łodziki.

Duża skamieniała ostryga.

Skamieniały *bucanite*²⁷⁹.

Korale madreporowe²⁸⁰ i skamieniałe terebratule²⁸¹. Z Palatynatu.

Skamieniały *boucardit* znaleziony w Neuschatel.

Buccinum skamieniałe z Rodanu.

Siedem skamieniałych rozgwiazd.

Duży skamieniały kręg rybny.

Rzadka skamieniałość nowoodkryta nazwana pantofel.

Skamieniały grzebień koguta. Ze Szwajcarii.

Różne kręgi i kości zwierzęce, które skamieniały.

Odciski

Łupek o największej rzadkości, z przemieszаныmi liśćmi, owocami i muszlami.

Kontynuacja skrzyni nr 14

Skamieliny drzew i odcisk roślin – 129.

Amonity i podobne skamieniałości – 62.

Odcisk ryby itp. – 26.

Różne skamieniałe czaszkowate²⁸² – 500.

*Glossopteris*²⁸³ – 12.

Belemity – 24.

„Kamienie żydowskie”²⁸⁴ – 30.

Echinity²⁸⁵ – 20.

Anamity²⁸⁶ – 95.

hiolity²⁸⁷ i pektynity²⁸⁸ – 30.

Cardita – 35²⁸⁹.

Madrepory²⁹⁰ w kształcie gwiazdy – 32.

Madrepory siatkowe – do 60.

[Ogółem:] 1055.

Skrzynia nr 15, ułożona w skrzyni nr 16

Sole z Wieliczki ze skałami posiadają specjalny katalog w języku niemieckim – 85.

Skrzynia nr 16, w której leży skrzynia nr 15

Drewno skamieniałe – 1.

Zęby słonia w szczękach – 18.

Skamieniałe muszle – 60.

Madrepory rurowe – 60.

Grzyby²⁹¹ – 25.

Cerebrites²⁹², rodzaj koralowców – 10.

Jeden stalaktyt w formie gniazda – 1.

[Ogółem:] 175.

275 Cała ta sekcja (a częściowo sekcja „Odciski”) jest opisana przez Sewergina jako: „skamieliny drzew i odciski roślin – 129” (skrzynia nr 14), „skamieniałe drewno – 1” (skrzynia nr 16). W „pierwszym dodatku” wymieniono również drzewa skamieniałe: „drzewa skamieniałe duże – 7” (skrzynia nr 18), „drzewa skamieniałe duże – 3” (skrzynia nr 19), „drzewa skamieniałe duże – 8” (skrzynia nr 20), „drzewa skamieniałe – 24” (skrzynia nr 21).

276 Zastąpienie drewna agatem.

277 Prawdopodobnie węgiel brunatny.

278 Zastąpienie drewna chalcedonem.

279 „Boucanite” – wydaje się, że jest to błąd kopiowania i powinien być *boucardit*, jak poniżej.

280 Rząd koralowców sześciopromiennych.

281 Terebratula – jeden z rodzajów ramienionogów.

282 Dawna nazwa mięczaków.

283 Wymarły rodzaj paproci nasiennej.

284 Por. przyp. 267.

285 Jeżowce.

286 Anomity (z greckiego: zachowujący się wbrew prawu ogólnemu). Prawdopodobnie chodzi o amonity – kopalne głowonogi.

287 Hiolity (*Hyalitha*) – wymarłe bezkręgowce morskie; dziś należą do *Lophotrochozoa*.

288 Kopalne muszle przegrzebków.

289 Dziś *Cardita* jest uważana za rodzaj małży morskich. Prawdopodobnie nawiązują do francuskich wpisów katalogowych dotyczących bukarditów (sekcja XIII „Z królestwa zwierząt”).

290 Być może koralowce madreporowe zwane koralami twardymi.

291 Koralowce w kształcie grzyba.

292 Koralowce madreporowe swoim wyglądem przypominające mózg, zwane są także koralowcami mózgowymi (*brain corals*) lub meandrującymi (*meandering corals*).

Około dwudziestu skamieniałych roślin i *Phytolithes* wklęsłe i wypukłe na powierzchni, wśród których kłos z Frankenberga ze srebrem i miedzią²⁹³.
 Podwójna płyta z chalkopirytu zawierająca we wnętrzu doskonały odcisk paproci.
 Mała szyszka odciśnięta na minerale²⁹⁴.
 Białe płyty łupkowe z Pappenheim z odciskiem ryb.
 Inne podobne z odciskiem robaków.
 Inne z odciskiem rozgwiazdy.
 Inne podobne z odciskiem gąsienicy.
 Dwadzieścia cztery inne ichtiolity, czyli odciski ryb, w całości lub w części, na różnych minerałach, kilka z nich największej urody²⁹⁵.

XIV. Należące do królestwa zwierząt zmineralizowane lub skamieniałe.

Inkrustacje. Stalaktyty

Około dwóch tysięcy muszli wszelkiego gatunku, które stały się skamieniałościami, podobnie jak liczne odciski muszli na kamieniu.
 Osiemdziesiąt fragmentów minerałów różnej wielkości, mniej lub bardziej zwartych, gdzie widzimy skupiska muszli, jedno całe, inne oferujące jedynie szczątki lub ich ślad na minerale.
 Sto czterdzieści dwa cylindryczne, siatkowate, gwiaździste koral madreporowe wszelkich rozmiarów, które stały się skamieniałościami²⁹⁶.
 Jedenaście fragmentów różnych rozmiarów rozgwiazd, które stały się skamieniałościami²⁹⁷. Między innymi koralowce z gatunku *Favosites*²⁹⁸ o wyglądzie plastrów miodu.
 Siedemnaście kawałków rozgałęzionych koralowców madreporowych, które stały się skamieniałościami.
 Dziesięć koralowców „mózgowych”²⁹⁹ lub koralowców twardych³⁰⁰, które stały się skamieniałościami³⁰¹.
 Trzydzieści trzy kopalne ukwiały³⁰².
 Dwadzieścia pięć grzybów³⁰³ lub glonów, które stały się skamieniałościami³⁰⁴.
 Skamieniałe jeżowce zwane *Lapis Judaicus*³⁰⁵.
 Liczne zęby rekinów i innych ryb, które stały się skamieniałościami, a także wielu innych *Odontopetres*³⁰⁶ i *Glossopetres*³⁰⁷.

Skrzynia nr 17

Stalaktyty, łupki, w tym karlsbadzkie na rakach, owocach itp. – 70.
 Anemony [morskie] – 30.
*Griffiths*³⁰⁸ – 30.
 Gwiazdy morskie – 32.
 [Ogółem:] 162.

Załącznik 1

Powyżej katalogu w tej samej skrzyni.
 Skamieliny krzemienne w specjalnym pudełku – 42.
 Amonity, belemnity i inne czaszkowate, które znajdują się w następczej skrzyni, łącznie – 48.
 [Ogółem:] 90.

Skrzynia nr 18

Skamieniałe duże drzewa – 7.
 Różne czaszkowate – 70.
 [Ogółem:] 77.

Skrzynia nr 19

Skamieniałe duże drzewa – 3.
 Szlifowane agaty, jaspis itp. – 120.
 Wiele różnych krzemieni polskich.
 [Ogółem:] 123.

Skrzynia nr 20

Amonit duży – 1.
 Skamieniałe drzewa duże – 8.

293 W francuskim katalogu jest „en creux et relief” co oznacza, że skamieniałości albo były „en creux” czyli wklęsłe (śląd rośliny tworzył odcisk) albo „en relief” czyli wypukłe na powierzchni. *Phytolitholites* to *Phytolithes* czyli odcisk roślin w węglu. U Sewergina: skrzynia nr 40, pozycja 28.

294 Wszystkie wymienione tu odciski roślin można znaleźć w skrzyni nr 14. Por. przyp. 196.

295 Wszystkie wymienione tu odciski są we wpisie „odcisk ryb itp. – 26” (skrzynia nr 14).

296 U Sewergina madreporyty są w dwóch skrzyniach: nr 14 („madreporyty w kształcie gwiazdy – 32. Madreporyty siatkowe – do 60”) i nr 16 („madreporyty rurowe – 60”). Łącznie 152. Całkowita liczba w katalogach francuskim i rosyjskim pokrywa się.

297 Wraz z rozgwiazdami wymienionymi w sekcji XIII „Z królestwa zwierząt” we francuskim katalogu znajduje się 19 okazów; U Sewergina są w sumie 32 (skrzynia nr 17).

298 *Favosites* to wymarły rodzaj koralowców denkowych (denkowców), należących do rodziny *Favositidae*.

299 Por. przyp. 294.

300 Być może koralowce madreporowe zwane koralami twardymi.

301 U Sewergina w skrzyni nr 16: „cerebrites, rodzaj koralowców – 10”.

302 U Sewergina widnieje wpis w skrzyni nr 17: „– 30”.

303 Koralowce w kształcie grzyba.

304 U Sewergina skrzynia nr 16: „fungites – 25”.

305 U Sewergina: „kamienie żydowskie – 30” (skrzynia nr 14).

306 Skamieniałe zęby ryb.

307 Dokładnie „skamieniałe języki” – tzw. skamieniałe zęby ryb, które mylono z językami węży i smoków. W inwentarzu Sewergina wyodrębniono osobno: „glossopetres – 12” (skrzynia nr 14).

308 Skamielina muszli dwuczaskowej, nazwana tak, ponieważ ma wygląd zakrzywionych pazurów ptaka. Tak opisuje Sewergin: V.M. Severgin, *Podrobnij slovar' mineralogičeskij, soderżašij v sebe podrobnoe iz'asnenie v mineralogii upotrebiteľnyh slov i nazvanij, a także vse v nauke sej učinennye nowiešie otkrytiâ*, t. 1, St. Petersburg 1807, s.v. grifit.

Zęby mamuta i słoni oraz kły tych ostatnich zwierząt, wiele kości monstrualnych rozmiarów, które stały się skamieniałościami³⁰⁹.
 Dużo skamieniałych „robaków”³¹⁰ i oolitów³¹¹.
 Liczne zmineralizowane amonity.
 Zmineralizowana meduza.
 Trzydzieści trzy kawałki roślin i zwierząt itp., inkrustacje pochodzące z różnych wód termalnych.
 Czerdzieści ciekawych kawałków stalaktytów pochodzących z różnych krajów³¹².
 Liczne *astroites*³¹³, koralitów³¹⁴, koraloidów³¹⁵, mekonity³¹⁶, polipów³¹⁷ itp. wzbogacają tę klasę.
 Poza okazami, które dotychczas wskazywano, że należą do królestwa minerałów, są jeszcze dwa tysiące sztuk zmagazynowanych poza ich właściwym miejscem, które pewnego dnia muszą zostać włączone do ich właściwej klasy.
 Bardzo dużą część tego dodatku stanowią okazy pochodzące z województw dawniej należących do Polski.

Skały saskie – 36.
 [Ogółem:] 44³¹⁸.

Skrzynia nr 21

Skamieniałe drzewa – 24.
 Skamieniałe kości – 2.
 Selenit – 7.
 Żelazna ochra, skamieniałości i różne odmiany polskie – 50.
 Różne rudy metali – 90.
 Minerale, odpowiadające szlachetnym – 80.
 Sztuczne szkła – do 200.
 [Ogółem:] 453.

Skrzynia nr 22

Różne skamieliny – 5.
 Skały – 55.
 Stalaktyty i łupki – 18.
 Różne skryształizowane skały krzemionkowe, kwarc, ametyst, w tym skryształizowany piaskowiec – 113.
 Słynne fluoryty i odmiany ciężkich szpatów – 60.

Azbest duża liczba. Sole różnych kolorów – 10.
 Dendryty i marmury florenckie – 10.

[Ogółem:] 19³¹⁹.
Drugi załącznik

Skrzynia nr 40

W nim:

- 1) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 2) Fluoryt.
- 3) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 4) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 5) Fluoryt.
- 6) Pędzel kryształów górskich z Dauphine³²⁰.
- 7) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 8) Kryształy skalne z Dauphine.
- 9) Wykryształizowany fluoryt.
- 10) Pędzel kryształów górskich z Dauphine.
- 11) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 12) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 13) Pędzel kryształów górskich z Dauphine.
- 14) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 15) Adular w macicy.
- 16) Florencki marmur.
- 17) Malachit polerowany syberyjski.
- 18) Słynny szpat wykryształizowany.
- 19) Pędzel kryształów górskich z Dauphine.
- 20) Ciężki szpat z wykryształizowanymi sztabkami (prętami).
- 21) Kryształy krzyżowe z Harzu.

309 U Sewergina: „zęby słonia w szczękach – 18” (skrzynia nr 16). Wskazano tylko dwie skamieniałe kości (skrzynia nr 21).

310 Okaz z odciskiem.

311 Skała osadowa zbudowana z ooidów – kulistych ziaren.

312 U Sewergina dwa wpisy: „jeden stalaktyt w formie gniazda” (skrzynia nr 16), „stalaktyty, łuski, w tym karlowarskie na rakach, owocach itp. – 70” (skrzynia nr 17). W skrzyni nr 22: „stalaktyty i łuski – 18”. Próbkę z poprzedniego wpisu pasują do pozycji ze skrzyni nr 17.

313 *Astroides* to rodzaj koralowców z rodziny *Dendrophylliidae*.

314 Korality to szkielety pojedynczego koralowca.

315 Koraloidy – twory jaskiniowe o kształcie kulistym, nodularnym (stalaktyty koralowe, nacieki koralowe, itp.).

316 Jest złożony z małych organizmów morskich, gdzie muszle są podobne do ziaren.

317 *Polypites* – skamieniałości z rzędu polipów. Polip to forma morfologiczna parzydełkowców (biologicznie to typ), polipy występują także jako forma morfologiczna koralowców.

318 Zsumowane dają liczbę 45.

319 Zsumowane dają liczbę 271.

320 Historyczny region Francji.

- 22) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 23) Słynny szpat wykryształizowany.
- 24) Polerowany czerwony jaspis.
- 25) Zeolit wykryształizowany.
- 26) Gips strumieniowy³²¹.
- 27) Srebro rodzime, bardzo cenne, częściowo skryształizowane z dużym słynnym szpatem norweskim.
- 28) Kłosa z Frankenberga³²² zmienione w szarą rudę miedzianą.
- 29) Skryształizowany piaskowiec z Fontainebleau.
- 30) Strumień zeolitu.
- 31) Bogate rodzime złoto w żelaznym mineralu.
- 32) Ząb zmieniający się w turkus³²³.
- 33) Pod cennym artykułem znajduje się ponad 16 różnych małych polerowanych minerałów, w tym jedno kocie oko.
- 34) Skryształizowany hiacynt.
- 35) Skryształizowany awantury.
- 36) Bursztyny z insektami w liczbie 20.
- 37) Cały ciąg nieczystych bursztynów.
- 38) Amonity.
- 39) Pudding z Krakowa.
- 40) Gliniaste pozostałość z kryształami w środku-
[?]³²⁴.
- 41) Dobrze znany kamień z muszlami.
- 42) Siarka rodzima w gipsie z Krakowa.
- 43) to samo.
- 44) to samo.
- 45) *Terra Verde di Verona*³²⁵.
- 46) Skala omszała.
- 47) Brekcje krakowskie.
- 48 do 65) Różne skamieliny krakowskie.
- 66) *Travertino di Tirol*³²⁶.
- 67–68) Torf z Półwyspu Kolskiego jeden z małymi ślimakami.
- 69) Kamienny węgiel [krakowski błyszczący]
- 70) Kamienny węgiel [krakowski błyszczący]
- 71) Kamienny węgiel [krakowski błyszczący]³²⁷
- 72 do 99) Różne próbki krakowskie ważne do poznania gleb tego kraju.
- 100) Tak zwany Krakowski kamień octowy.
- 101) Obfite rodzime złoto na żelaznym kam[ieniu].
- 102) Pusty chalcedon z kryształami kwarcu na wierzchu.
- 103) Niewielki stalaktyt.
- 104) Wypolerowany jaspis.
- 105) Pędzel miedzianych kryształków wapiennych[?].
- 106) *Tukerstein* lub szerlit z Dauphine³²⁸.
- 107) Wykryształizowany kwarc z zielonym szerlitem.
- 108) Wypolerowany brązowy jaspis.
- 109) Żółty, wykryształizowany świeński szpat z Blaberg w Karyntii.
- 110) Wykryształizowany ciężki szpat.
- 111) Przezroczysty kryształ górski.
- 112) 3 kawałki porfiru.
- 113) Zielony ołowiany szpat z ołowianym połyskiem³²⁹.
- 114) Słynny/popularny szpat wykryształizowany z ołowianym połyskiem.

321 Termin „strumieniowy” odnosi się do rodzaju wzoru. Biorąc pod uwagę wzmiankę w spisie Sewergina z określeniem „galaretką” zeolitu i selenitu (skrzynia nr 40, poz. 30 i 122), możemy przyjąć, że to gips.

322 Frankenberg – miasto w Hesji.

323 Literówka w dokumencie.

324 Mineral nie został zidentyfikowany.

325 Ziemia zielona (także „ziemia z Werony”, „ziemia czeska”, „ziemia cypryjska”, „ziemia polska”, „ziemia tyrolska” – miejsce wydobywania) – pigment pozyskiwany z glaukonitu i seledonitu.

326 Trawertyn (z Tyrolu).

327 Pozycje 69–71 łączy nawias klamrowy, objaśnienia „Kraków” i „błyszczący” odnoszą się do trzech haseł.

328 U Sewergina w: V.M. Severgin, *Prodołženie zapisok*, s. 80: „Purpurowy schoř lub Tumeršhtein”. *Tumeršhtein*, tumit (niemiecki *Thumerstein*, *Thumit*) to aksynit, nazwany tak od miejsca odkrycia – Tuma w Saksonii.

329 Ołowiany połysk – galena.

- 115) Polerowany/szlifowany agat.
 - 116) Sztabka białego ołowianego szpatu z Freibergu.
 - 118–119)³³⁰ Fioletowy schorl z Dauphine.
 - 120) Wypolerowany/szlifowany jaspis.
 - 121) Mangan Kotelnikowa.
 - 122) Selenit strumieniowy.
 - 123) Steatyt z dendrytami.
 - 124) Kawafek porfiru.
 - 125) Ruda miedzi rubinowej.
 - 126) Zielony jaspis.
 - 127) Biały chalcedon.
 - 128) Brązowy agat.
 - 129) Kawafek kryształu górskiego.
 - 130) Puchar/Kielich chalcedonowy.
 - 131) Ciemna blenda rogowa.
 - 132) Obficie obrosnięte/owłosione srebro z Freibergu.
 - 133) Srebro rodzime ze słynnym/znanym szpatem z Norwegii.
 - 134) Krystaliczny znany szpat z fluorem.
 - 135) Chalcedon z Krakowa.
 - 136) Adularia.
 - 137) Polerowany skaień.
 - 138)³³¹
 - 139) Skała marglowa z dendrytami.
 - 140) Polerowany agat.
 - 141) Jasnozielony kamień żywiczny/ smołowy.
 - 142) Bursztyn.
- Wierny z oryginałem akademik i kawaler Wasilij Sewergin. Adiunkt asesor kolegialny Aleksander Sewastjanow.

330 Brakuje numeru 117.

331 Brakuje wpisu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Bibliothèque Centrale – Muséum national d'histoire naturelle [MNHN], IC KR 72 i IC KR 72 bis.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Rękopisów [BUW], Materiały warsztatowe K. Świerkowskiego do pracy: Biblioteka Anny Jabłonowskiej w Siemiatyczach, pol., franc. rkps i ksero. Dar Anny Świerkowskiej, 1993, sygn. inw. 3688, D-93/456/13.

L'viv'ska nacional'na naukova biblioteka Ukraïni ìmenì V. Stefanika (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka) [LNNBU], Listy A. Szeptyckiej pisane do nieustalonych osób podczas pobytu za granicą (1769–1772). Archiwum Jabłonowskich z Bursztyna, sygn. DE-19903 (21), f. 145, cz. II; dostęp on-line w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, www.dbs.ossolineum.pl/kzc [dostęp 23.09.2023].

Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich [Bibl. Czart.]:

- Kock 12 X 1789, rkps 727 IV, s. 419–420;
- Stanisław August Poniatowski do Anny Jabłonowskiej, 23 X 1789, rkps 727 IV, s. 421.

Sankt-Peterburgskij Filial Arhiva Rossijskoj Akademii Nauk (St. Petersburgska Filia Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk) [SPbF ARAN]:

- Exposé sommaire de l'état actuel du cabinet d'histoire naturelle formé à Siemiatycze en Podlasie par J.A. la feue Princesse Donairière Jabłonowska Palatine de Braclaw. Née P. Sapieha. D'après le relevé qui en été fait en mois Août 1801, f. IV, op. 1, d. 148, k. 13r–49r;
- Katalog Mineral'nomu Kabinetu, sočinennyj vnov' pri prieme i układke Natural'nago Kabinetu v Semiatiče v marte mesáce 1802 goda. Avtorizovannaâ kopiâ rukoj pisca, podpisani-avtografy V. M. Severgina i A. F. Sevast'anova, f. IV, op. 1, d. 148, k. 113r–140v;
- Protokol'nyye bumagi Konferentsii IAN za 1801, f. IV, op. 1, d. 148, k. 2r–2v.

Źródła drukowane

Bernoulli J., *Reisen durch Brandenburg, Pommeren, Preussen, Curland, Russland Und Poleninden Jahren 1777 u. 1778*, t. 6, Leipzig 1780.

Blumenbah I.F., *Rukovodstvo po estestvennoj istorii*, t. 3, *Ob iskopaemyh telah i okamenelostâh*, tłum. P. Naumov, A. Terâev, St. Petersburg 1797.

Catalogue des livres composant autrefois la bibliothèque de madame la princesse Jablonowska [...], Varsovie 1803.

Dezallier d'Argenville A.J., *La Conchyliologie ou histoire naturelle des coquilles de mer, d'eau douce, terrestres et fossils; avec un traite de la Zoomophose; ou, representation des animaux qui les habitant: ouvrage dans lequel on trouve une nouvelle method de les diviser*, Paris 1780.

M[niszecz] M., *Myśli względem założenia Musaeum Polonicum*, „Zabawy przyjemne i pożyteczne z różnych autorów zebrane” 1775, t. 11, cz. 2, s. 211–226.

- Procès-verbaux des séances de l'Académie Impériale des Sciences Depuis sa fondation jusqu'à 1803*, t. 4, 1786–1803, S. Petersburg 1911.
- Rieule S. de, *Mémoire des différent sols de Pologne*, Berlin 1776.
- Rieule S. de, *Projet pour rassembler sans aucune dépense toutes les richesses naturelles de la Pologne*, Berlin 1766.
- Severgin V.M., *Podrobnyj slovar' mineralogičeskij, soderžašij v sebe podrobnoe iz'ásnenie v mineralogii upotrebitel'nyh slov i nazvanij, a takže vse v nauke sej učinennye novějšie otkrytiâ*, t. 1, St. Petersburg 1807.
- Severgin V.M., *Prodolženie zapisok putešestviâ po zapadnym provinciâm Rossijskogo gosudarstva, ili mineralogičeskiâ, tehnologičeskiâ i drugiâ primečaniâ, učinennyyâ vo vremâ proezda čerez onyâ v 1803 g.*, Sankt-Petersburg 1804.
- Turgot E.F., *Mémoire instructif sur la manière de rassembler, de préparer, de conserver, et d'envoyer les diverses curiosités d'histoire naturelle; auquel on a joint un mémoire intitulé: Avis pour le transport par mer, des arbres, des plantes vivaces, des semences, & de diverses autres curiosités d'histoire naturelle*, Paris 1758.

Źródła prasowe

„Gazeta Warszawska” 1.10.1777, nr 79, suplement.

Nowożytnie wydania źródeł

- Bernoulli J., *Podróż po Polsce 1778*, tłum. W. Zawadzki, [w:] *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1, oprac. W. Zawadzki, Warszawa 1963, s. 351–352.
- Messerschmidt D.G., *Forschungsreise durch Sibirien. 1720–1727*, t. 2, Berlin 1964.
- Pylâev M.I., *Dragocennyye kamni. Iz svojstva, mestonahoždenie i upotreblenie*, Moskwa 1888 (reprint 1990).
- Staszic S., *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1805*, wyd. Cz. Leśniewski, Kraków 1931 (Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce, ser. 2, t. 2).
- Staszic S., *O ziemiородztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*, Warszawa 1955 (Klasyki Geologii Polskiej).
- [Zubowski, X.], *Kollekcja Starożytnych i tegoczesnych osobliwości w Kraiu i za Kraiem znaydujących się, Naród Polski interessujących. Pismo periodyczne. Prospekt, 1786*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci na ziemiach Rzeczpospolitej Obojga Narodów. Antologia wczesnych tekstów*, t. 1, 1766–1882, red. T.F. de Rosset, M.F. Woźniak, E. Bednarz Doiczmanowa, Toruń 2020, s. 96–103.

Literatura przedmiotu

- Anan'ev V.G., *O nekotoryh istočnikah po istorii formirovaniâ muzejnoj kollekcii Moskovskogo universiteta v načale XIX veka (k predystorii priobreteniâ Semâtičeskogo kabineta)*, [w:] *Muzeologiiâ – muzevedenie v XXI veke: Problemy izučeniâ i prepodavaniâ. Materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii, Sankt-Peterburg, 14–16 maâ 2008 goda*, red. A.V. Majorov i in., Sankt-Peterburg 2009, s. 321–327.
- Arabas I., *Losy kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej na podstawie dokumentów z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w St. Petersburgu*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2009, t. 54, nr 2, s. 95–108.

- Arabas I., *Niezrealizowany projekt narodowego muzeum historii naturalnej księżnej Anny Jabłonowskiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2012, t. 57, nr 3–4, s. 167–180.
- Arabas I., Bondar L.D., *Iskusstvennyj kabinet knâgini Anny Âblonovskoj v Semâtÿče: pol'skaâ «kunstkamera» XVIII v.*, „Kunstkamera” 2020, t. 3, nr 4 (10), s. 87–104, DOI 10.31250/2618-8619-2020-4(10)-00-00.
- Arabas I., Bondar L., Czechowicz L., *Nie tylko kurs historii naturalnej. Księżnej Anny Jabłonowskiej zbiór „wszystkich przedmiotów dociekań rozumu człowieka”*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2021, t. 66, z. 1, s. 137–160, DOI 10.4467/0023 589XKHNT.21.005.13389.
- Arabas I., Bondar L., Kurguzova A., *Mineralogičeskaâ kollekcijâ Natural'nogo kabineta knâgini Anny Âblonovskoj (1728–1800) v otrâženii dvuh katalogov 1801 g. i 1802 g. i zapisok akademika V. M. Severgina*, „Istoriâ” 2022, t. 13, nr 4 (114), s. 1–55, DOI 10.18254/S207987840021194-2.
- Arabas I., Daszkiewicz P., *Mapa erupcji Wezuwiusza: niezwykły polonik w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*, „Przegląd Geologiczny” 2022, t. 70, s. 231–234.
- Bolewski A., Manecki A., *Mineralogia szczegółowa*, Warszawa 1993.
- Bolewski A., Parachoniak W., *Petrografia*, Warszawa 1982.
- Daszkiewicz P., *Komentarz*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Antologia wczesnych tekstów*, t. 1, 1766–1882, red. T.F. de Rosset, M.F. Woźniak, E. Bednarz Doiczmanowa, Toruń 2020, s. 43–53.
- Dzik J., *Dzieje życia na Ziemi, wprowadzenie do paleobiologii*, Warszawa 2021.
- Hubicki W., *Tło i geneza powstania podręcznika „Chemia i Mineralogia” Okraszewskiego oraz anonimowego traktatu skarb Chemików*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. C, 1964, z. 8, s. 3–34.
- Jakubowski J., *Jacob Theodor Klein (1685–1759) jako kolekcjoner rysunku przyrodniczego oraz współpracownik rysowników i rytowników*, „Analecta” 2022, t. 31, nr 1, s. 59–84.
- Kowalczyk M.E., *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Łomianki 2019.
- Machalski M., Stolarski J., *Paleofakty*, Warszawa 2000.
- Maroszek J., *Goście siemiatyckiego Gabinetu Historii Naturalnej Anny księżnej Jabłonowskiej w latach 1782–1792*, [w:] *Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska (1728–1800). W 200. rocznicę zgonu*, red. A. Wołk, Z.J. Wójcik, Siemiatycze 2001, s. 134–166.
- Parafiniuk J., *Minerały. Systematyczny katalog 2004*, Warszawa 2005.
- Radwańska U., *Podstawy paleontologii*, Warszawa 2007.
- Spielvogel I., Pająk M., *Terra sigillata Silesiaca – historyczne pokłady śląskiej gliny leczniczej jako środek terapeutyczny*, „Medycyna Nowożytna” 2021, t. 27, z. 2, s. 27–44, DOI 10.4467/12311960mn.21.012.15240.
- Targosz K., *Z korespondencji Anny Jabłonowskiej ze Stanisławem Augustem Poniatowskim*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2008, t. 53, nr 1, s. 69–81.
- Wójcik Z., *Aleksander Sapieha i warszawskie środowisko przyrodnicze końca XVIII i początku XIX w.*, „Prace Muzeum Ziemi” 1970, t. 15, s. 44–47.
- Wójcik Z., *Siemiatycki gabinet historii naturalnej Anny Jabłonowskiej*, [w:] *Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska (1728–1800). W 200. rocznicę zgonu*, red. A. Wołk, Z.J. Wójcik, Siemiatycze 2001, s. 89–133.

Zawartko-Laskowska M., *Mecenat naukowy Stanisława Augusta i jego przyrodnicze pasje*, „Kronika Zamkowa. Roczniki” 2008, t. 1/2 (55/56), s. 65–112.

Podziękowania

Składam serdeczne podziękowania za pomoc w przekładach i cenne uwagi Piotrowi Daszkiewiczowi, Maryli Śledzianowskiej i Larysie Bondar.

dr hab. **Iwona Arabas**, prof. PAN, absolwentka warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej i studiów podyplomowych w Instytucie Historii Sztuki Wydziału Historycznego UW. Historyk nauki, kierowniczka Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych i Medycznych IHN PAN, wiceprzewodnicząca Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, prezes Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego oraz członkini Académie International d’Histoire de la Pharmacie i International Society for the History of Pharmacy. Odznaczona Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze *Gloria Artis*”. Przewodnicząca 43rd International Congress for the History of Pharmacy oraz kierowniczka grantów MKiDN, NIMoz oraz MNiSW z programu „Doskonała nauka”. Jej ostatnie najważniejsze publikacje dotyczą Gabinetu Historii Naturalnej księżnej Anny Jabłonowskiej.
e-mail: iarabas@wp.pl

Data zgłoszenia artykułu: 23 lutego 2023

Data przyjęcia do druku: 23 września 2023